

Wat is theorie?

Prof.dr. A.F.A. Korsten

Universiteit Maastricht/ Open Universiteit

herziene editie, 25 januari 2015

Inleiding

Deze beschouwing handelt over de rol van theorie en daarmee over hypothesen en verwachtingen in een wetenschappelijk onderzoek op het vlak van bestuurskunde. Kan een bestuurswetenschappelijk onderzoeker op basis van een probleemstelling in een onderzoek werken met *'verwachte bevindingen'*, misschien zelfs met *hypothesen*, en hoe nuttig is dat? Wat is de relatie van een onderzoeker die een nieuw onderzoek opstart met bestaande theorie? En wat is een theorie of wat zijn hypothesen eigenlijk? *

Deze tekst is bestemd voor politicologisch of bestuurskundig geschoolde onderzoekers die een proefschriftonderzoek overwegen of er al aan werken. Het oogmerk van de schrijver is om de koudwatervrees voor bestaande theorieën en voor het opstellen van *'verwachtingen'* (lees: verwachte uitkomsten) aan het begin van een wetenschappelijk onderzoek en tijdens de uitvoering zoveel mogelijk weg te nemen. Dat gebeurt hier op basis van de bespreking van literatuur van bekende methodologen en anderen over de praktijk van wetenschappelijk onderzoek. Ik heb zelf onderzoek naar onderzoek gedaan en over de achterkant van methodologie gepubliceerd (Derksen, Korsten en Bertrand, 1988; Korsten, Bertrand, De Jong en Soeters, 1991). Deze inzichten worden allemaal expliciet en impliciet meegenomen in deze beschouwing, alsmede de ruime ervaringen met eigen onderzoek, tien succesvolle promovendi tot nu toe (Cörvers, Rokx, Gilsing, Geul, Janssen, Kampermann, Schoenmaker, Abma, Eversdijk, Schutgens) en aanstaande promoties, en oppositie meer dan 35 andere promoties aan diverse universiteiten.

Ooit ben ik begonnen als onderzoeker op het Nijmeegse Instituut voor Toegepaste Sociologie (ITS). Daar maar ook nadien deed ik ervaring op met onderzoeksstrategieën als survey-onderzoek, schriftelijke enquêtes, observatie en inhoudsanalyse. Ik deed kwantitatief en meer kwalitatief onderzoek; vaak was het een combinatie. Ik noemde het wel eens een combinatie van breedteonderzoek en diepteonderzoek.

Een deel van die resultaten is verwerkt in de studie *'Participatie en politiek'* waarvoor in 1978 de G.A. van Poeljeprijs werd toegekend. Ik promoveerde zelf in 1979 in Nijmegen op *'Het spraakmakende bestuur'*. Mijn promotor hield me destijds bij de start voor: *'neem een theorie als vertrekpunt voor je onderzoek; zoek er maar een'*. En dat heb ik toen gedaan. Ik had geen enkel argument om mijn promotor (In 't Veld) tegen te spreken. Of beter: ik vond dat ik zijn raad hoorde op te volgen.

De boodschap van deze tekst is: *durf* op basis van een probleemstelling en literatuuronderzoek *stelling te nemen*. Spreek op beredeneerde en dus onderbouwde wijze zoveel mogelijk, vanuit wat aan informatie uit de literatuur bekend is, uit wat je als

* Met dank aan de volgende personen voor commentaar op een eerdere versie: Klaas Abma, Jan Schrijver, Mia Dröge, Jean Schutgens, Mark Liedekerken, Anne Douwe van der Meer, Arno Eversdijk.

onderzoeker – na een creatieve slag - verwacht dat op hoofdlijnen uit je onderzoek gaat komen. Doe dat in de vorm van puntige verwachtingen (of hypothesen). Geef je onderzoek daarmee *focus*. Het bevordert de helderheid. Wees niet te bang. *‘Stelling nemen’* kan vaak, al zal dit niet de stellingname zijn van een journalist of een columnist, die meer ‘out of the blue’ een korte beschouwing wijden aan iets.

Het proefschrift van Klaartje Peters is een *goed voorbeeld* hoe het in positieve zin kan. Zij formuleert in haar (ook bekroonde) proefschrift een aantal (veronder)stellingen over wie het in Nederland op het vlak van macht en invloed op besluitvorming op rijksniveau voor het zeggen heeft. Zij noemt die verwachte uitkomsten hypothesen. Een ander goed voorbeeld is dat van Rolf Willemse over het bestaansrecht van gemeenten.

Dat zij niet spreken van veronderstellingen maar van hypothesen, komt mijn inziens omdat je bij veronderstellingen al gauw zegt ‘ik veronderstel’ terwijl door te spreken over hypothesen duidelijker wordt dat die ‘stelling’ voortkomt uit en/of gebaseerd is op eerder verricht onderzoek, argumentaties en een creatieve vertaalslag naar het onderwerp van onderzoek. De auteurs blijven weg bij het ‘ikkerige’. En dat is verdedigbaar (lees: ik ben het daarmee eens). In proefschriften vermijdt men zoveel mogelijk het woord ‘ik’. Wie veel ‘ik’ gebruikt, heeft meestal een tekort aan argumenten.

Mijn proefschrift *‘Het spraakmakende bestuur’*(1979) vertoont overeenkomst met de werkwijze van Peters en Willemse al spreek ik niet van hypothesen. Op basis van de politieke systeemtheorie van David Easton heb ik uitgesproken dat ik verwachtte dat inspraak (onder andere bij streekplanontwikkeling in Gelderland) zou bijdragen aan (de bevordering van) de effectiviteit en legitimiteit van beleid. Zo herinner ik het me.

De uitgeschreven aanloop naar die stellingname is achteraf te lang geweest. Ik heb destijds nagenoeg alles gelezen over legitimiteit en er teveel over opgeschreven. Dat had aanzienlijk korter gekund. De lengte was een maskerade voor worsteling met een concept. Maar dat weet je nadat het opgeschreven is. Ik had toen nog niet de beschikking over een PC, dus alles werd door een typiste uitgetypt. Zou ik de PC gehad hebben dan zou ik mezelf hebben moeten dwingen om de kunst van het weglaten of opnieuw beginnen te beoefenen. Dat zou natuurlijk tot herschrijven hebben geleid. Mijn promotor drong daar destijds niet op aan maar zo zie ik dat ruim vijf en dertig jaar later wel. Klaartje Peters is gaande haar proefschrifttraject overigens ook korter van stof geworden over haar hypothesen, zo vertelde ze eens. In haar geval had de promotor geen bezwaar tegen een wat kortere aanpak en een streven om tot een goed leesbaar boek te komen.

In een ander onderzoek is overigens een puntig geformuleerd praktijktheorie onderzocht: *‘het houden van inspraak vooraf vermindert de kans op latere tegenspraak (in de bezwaarschriftenprocedure)’*.

Die stelling (lees: verwachting) moest geoperationaliseerd worden (meetbaar gemaakt dus) en is uiteindelijk verworpen. Inspraak remt tegenspraak niet, althans niet bij de door mij rond 1979 onderzochte streekplanprocedures. Die rapportage had overigens ook kunnen uitgroeien tot een afzonderlijk proefschrift maar ik had al een onderwerp. Het is bij een boekje naast het proefschrift gebleven. Het concept had ik overigens vanuit een op verbetering gerichte houding laten lezen door een hoogleraar (Arthur Ringeling).

Tot zover de inleiding, die tevens illustreert dat feedback organiseren op eigen concepten een gangbare praktijk moet zijn.

Over de indeling van deze beschouwing volgt hier verder weinig. De weg wordt wel gewezen gaande het betoog. Duidelijk zal worden dat er over methodologie verschillend gedacht wordt. De extreme posities zijn die van *positivistische* en *interpretatieve kennisvergaring*. Van beide extreme posities op een continuüm worden hier representanten genoemd en er worden enkele voorbeelden van proefschriften genoemd bij elk van de 'tradities'. Ik leg uit wat de posities en de voorbeelden inhouden en zeg dat er de middenpositie, een derde positie, is van *grounded theory* (gt-benadering).

Deze *drie* benaderingen neem ik niet kritiekloos over. De bestuurskunde kent vaak gerelateerd aan een probleemstelling een combinatie van meer kwantitatief onderzoek (ik spreek ook wel van breedtestudie) en kwalitatief onderzoek (dieptestudie). Dat is dus in feite een *vierde* positie.

Analyse van meer dan 100 proefschriften leert dat de veruit meeste van deze studies zich bevinden in het middengebied tussen de positivistische vorm van kennisvergaring en interpretatieve benadering; op de vierde positie. Daar sta ik zelf ook, zoals in het voorgaande al werd aangegeven.

In mijn ogen zijn leidend voor een onderzoeks-aanpak: wat literatuurstudie uitwijst, de keuze van de probleemstelling van het onderzoek en doelstelling en daar komen dan nog de kwaliteiten van de onderzoeker zelf bij. Bepaalde onderzoekers missen de kwaliteiten om hetzij een positivistische, hetzij een interpretatieve vorm van kennisvergaring, hetzij een gt-benadering te kiezen en uit te voeren.

Het betoog eindigt met het benoemen van een postmoderne narratieve aanpak, de *vijfde* benadering. De 'narratieven' gebruiken andere woorden voor hun onderzoek. Ze hebben niet veel op met de methodologische spelregels. Hypothesen formuleren ze niet en verwachtingen evenmin. Dat is op zich ook wel een interessante vorm van kennisvergaring maar ook met beperkingen.

Opvallend is dat *elke vorm van kennisvergaring* eigenlijk eigen ambities, begrippen en spelregels kent. Zij die de vierde positie innemen (Peters, Willemsen zijn hier referenties; zie ook Derksen, Korsten en Bertrand, 1988) zijn het meest pragmatisch en sturen het onderzoek vanuit de literatuur en de probleemstelling; minder vanuit een positiebepaling op methodologisch gebied. Ook zij moeten hun studies disciplineren en dus systematisch verrichten, met gebruikmaking van – in mijn optiek- 'verwachtingen', concepten, operationalisaties, waarnemingsmethoden en - eenheden. Vanuit de vierde positie tracht je je wel wat aan te trekken van wat er te leren valt van de positivistische methodologie, zonder die blind te volgen (cf Van Thiel, 2007). Daarom worden wel degelijk begrippen gehanteerd als betrouwbaarheid en geldigheid van onderzoek.

Veronderstellingen over voetbalclubsucces

In de praktijk 'werken' mensen met eigen inzichten over 'hoe dingen gegaan zijn'. Menigeen heeft ook verwachtingen over wat komen gaat. Maar 'common sense' en journalistiek zijn niet vanzelfsprekend hetzelfde als gedegen wetenschappelijk onderzoek (Becker, 1979). Neem de voetbalcommentator.

Wie als voetbalcommentator moet antwoorden op de vraag waarom Bayern München – in de wandeling F.C. Hollywood - jarenlang voetbalkampioen van Duitsland werd en AC

Milan van Italië, zal er goed aan doen om vanuit veronderstellingen te vertrekken. Stel ik ben geen voetbalcommentator maar onderzoeker. Volgens wat ik van voetbal weet, is het volgende relevant. Het lijkt om clubsucces te begrijpen gewenst een idee te hebben over:

- de clubambities en het strategisch beleid, tactisch en operationeel beleid;
- de kwaliteit van de trainer en de harmonie met het team;
- de kwaliteit van de ondersteunende medische staf en andere staf;
- de kwaliteit van het geheel aan spelersmateriaal op alle posities;
- het scorend en defensief vermogen van het team en de balans in het team;
- de afwezigheid van zwakke plekken in het team;
- de bezetting van elke post in het elftal en de aanwezigheid van een of meer leidende spelers die een elftal tijdens een wedstrijd op koers houden (ze kunnen de wedstrijd lezen, gaan zo nodig voorop en nemen het elftal bij de hand);
- de kwaliteit van de reserves en de spreiding daarvan naar posities;
- de omvang van het spelersbestand;
- de mentale weerbaarheid van het voetbalelftal bij 'spelen onder druk';
- de kwaliteit van de jeugdopleiding en doorstroming naar 'het eerste';
- de budgettaire situatie van de club (middelen om goede spelers te kopen, indien gewenst);
- en de 'orde in de tent'.

Deze aspecten, men kan het variabelen noemen, ontleen ik aan interviews met tal van trainers op radio en tv en commentaren. Relevante variabelen kennen, is wel nuttig (zoals Yin stelt) maar is nog niet genoeg om te spreken van verwachtingen over wat een club clubsucces brengt en het is ook nog niet een *theorie over clubsucces*.

Maar voor je het weet, bouw je met die genoemde variabelen wel aan een theorie, een samenhangend beeld van als relevant veronderstelde descriptieve en verklarende variabelen voor de te verklaren afhankelijke variabele (lees: 'jarenlang nationaal clubsucces') die er wel en die er niet toe doen.

Zo is het bijvoorbeeld een verwachting dat een trainer van een ambitieuze voetbalclub niet alleen over een goed en in balans zijnd elftal moet beschikken maar ook over 'een elftal op de bank' want in de loop van het seizoen vallen spelers uit door overbelasting, blessures, schorsingen, vormcrises of transfers. Of het is nodig om de opstelling te veranderen als gevolg van het verwachte strijdplan van de tegenstander.

Sportjournalisten houden er zo hun theoretjes op na. Ons gaat het hier niet om een standpunt over voetbal en de onderbouwing daarvan, maar om wetenschappelijk onderzoek, in het kader waarvan we

- *geldige* en *betrouwbare* uitspraken willen doen en
- wellicht willen *generaliseren* zodat we voetbalsucces in een aantal West-Europese competities begrijpen en
- clubsucces zelfs kunnen *voorspellen*.

Een onderzoeker hoopt erop misschien zelfs *prescriptief* (aanbevelend, voorschrijvend) te kunnen zijn. Prescriptie betekent dat je met een zekere waarschijnlijkheid vooraf al een advies kunt geven of clubsucces in het bereik ligt (Verschuren, 2000). Validity (geldigheid) en reliability (betrouwbaarheid), predictie en prescriptie zijn van belang, zo leren de methodologieboeken.

Wie een onderzoeksvraag in het kader van een proefschrift over voetbalsucces wil beantwoorden, gaat te rade bij 'de theorie over clubsucces'. Een richtingloos proefschriftonderzoek is ongewenst. Dus op naar onderzoek van binnen- en buitenlandse literatuur over wat bekend is in sportonderzoek naar het 'geheim' van clubsucces en succesvolle trainers en hoe dergelijk onderzoek aangepakt is.

'Er gaat niks boven een goede theorie'

Er wordt wel gezegd: *'er gaat niks boven een goede theorie'*.

Daarmee wordt bedoeld dat het heel nuttig is om bij het opzetten van een onderzoek al een 'verhaal' te hebben over *een verschijnsel* of *relaties tussen verschijnselen* die je bestudeert, of beter gezegd: een verwachte uitkomst. Een studie naar de kwaliteit van ambitieuze en succesvolle professionele voetbalclubs zal dan ook bij voorkeur kunnen vertrekken vanuit een theoretisch fundament en daaruit af geleide veronderstellingen en daarmee vanuit *verwachte bevindingen*. Starten met een pilot of enkele case studies ligt dan in de rede.

Een onderzoek met *alleen* een *probleemstelling* en daaraan gerelateerde *deelvragen* is niet genoeg om vanuit te vertrekken, althans in geval van een dissertatieonderzoek. Een onderzoek moet meer focus hebben. *Zou een theoretisch vertrekpunt met verwachte uitkomsten of hypothesen helpen?*

Wat is een theorie?

Een theorie is een leidraad van vermoedens en verwachtingen omtrent verschijnselen die het onderzoeksprobleem inzichtelijk kunnen maken, aldus hoogleraar Segers (1977).

Dus we zitten op het goede spoor.

Theorie heeft alles te maken met *verwachtingen* omtrent de uitkomsten van onderzoek. Het woord hypothese valt in deze omschrijving niet.

Niet iedereen denkt zo over theorie. Naast de rekkelijken zijn er de (meer) preciezen.

De enkele jaren geleden overleden bekende methodoloog A.D. de Groot (voor kennissen en vrienden AD'tje) die zelf promoveerde op besluitvorming door schakers, behoorde tot de meer preciezen. Hij zegt in 1961 in zijn studie *'Methodologie'* over theorie:

Een theorie is een systeem van logisch samenhangende, niet strijdige beweringen, opvattingen en begrippen betreffende een werkelijkheidsgebied, die zo zijn geformuleerd dat het mogelijk is er toetsbare hypothesen uit af te leiden.

De Groot is strenger dan Segers. Hij stelt een aantal eisen alvorens van een theorie te spreken, zoals de eis van logische samenhang en consistentie. Zo maar wat, in het wilde weg geformuleerde hypothesen toetsen, is een aanpak die hem duidelijk niet bevalt. Maar ook bij hem gaat het om verwachtingen als vertrekpunt. Viel het woord 'hypothese' in het citaat van Segers niet, bij De Groot wel.

De methodoloog Henk Becker, die ik meermaals ontmoette, lijkt een middenpositie tussen Segers en De Groot in te nemen. Becker omschrijft een theorie als

'een min of meer samenhangend geheel van precies omschreven uitspraken over de sociale werkelijkheid, waarbij die uitspraken in meerderheid een relatief hoge mate van toetsing en abstractie vertonen' (1979: 228).

Hij spreekt wel over samenhang maar niet over een *streng*e eis van samenhang (heeft het over 'min of meer'). Tevens spreekt hij over precieze uitspraken, toetsing en abstractie.

Samenhang, precisie, toetsing en abstractie zijn kernwoorden.

Rekkelijk of precies: twee kanttekeningen

Bij voorgaande omschrijvingen van wat theorie is, zijn hier twee kanttekeningen te maken.

1. Rekkelijk of niet, alle drie de genoemde methodologen hebben iets gemeenschappelijk. Ze zitten in de hoek van het positivisme (zie ook Haverland & Yanow, 2010). Dat is lastig want tal van bestuurskundige onderzoeken lenen zich over het algemeen *niet* erg goed voor een zuivere aanpak vanuit het positivisme (Bruinsma & Zwanenburg, 1992; White & Adams, 1994; Hakvoort, 1995; Yeager, 2007). Wie meer dan honderd sinds 1970 verschenen proefschriften op het gebied van de bestuurskunde bekijkt, ziet dat. Slechts in een minderheid van gevallen is sprake van expliciete hypothesetoetsing. Vaak is wel sprake van verwachtingen of stellingnamen als vertrekpunt.
2. De tegenstelling tussen rekkelijk en precies is wellicht overtrokken. Verderop komt een indeling aan bod in typen theorie van *sobere theorie* tot *volgroeide theorie*. Dan zullen we zien dat er sprake is van een continuüm op een schaal van theorie als *miniaturtheorie* tot een verder reikende ambitie. Ik hou er dus rekening mee dat op enige onderzoeksgebieden geen of weinig theorie beschikbaar is of te betrekken is op een probleemstelling. Dan kun je eenvoudig niet vertrekken vanuit een volgroeide theorie. Dit onderwerp keert verderop nog enige malen terug.

Enkele termen uit de positivistische traditie

Een onderzoekseenheid. Alles wat het onderwerp van een bewering resp. een onderzoek kan zijn. Individuele personen, categorieën personen, groepen, comités, organisaties, voetbalclubs, kabinetten, parlementen, etc.

Klassen van onderzoekseenheden. Dan is niet een kenmerk (ets.) van een individuele eenheid aan de orde maar van meerdere eenheden. Voorbeeld: de bestuurskundeopleidingen wordt steeds belangrijker.

Het beweerde, de uitspraak. Het kan dan gaan om eigenschappen, bezigheden, ontwikkelingen etc. van of bij een onderzoekseenheid. Voorbeeld: colleges van B&W zijn doorgaans sterke colleges. Of: protestanten zijn conservatief. Of: bestuurskunde wordt steeds belangrijker.

Een variabele. Het vergelijken van eenheden op een aspect. Voorbeeld: Vrouwen worden gemiddeld ouder dan mannen. Leeftijd is dan de (beschrijvende) variabele waarop vergeleken wordt.

Verklarende uitspraken. Tussen variabelen worden relaties gelegd. Voorbeeld: Mannen en vrouwen die aan jarenlang aan recreatieve of andere sport doen worden gemiddeld ouder dan niet-sportende mannen en vrouwen. Stel dat dit waar is, dan is sprake van een relatie tussen sporten en leeftijd. 'Ouder worden' wordt ook wel de *afhankelijke* variabele genoemd, dat wil zeggen het verschijnsel dat men wil begrijpen (resp. verklaren). Sporten is een *onafhankelijke* variabele.

Specificatie. Een variabele of relaties tussen variabelen worden naar tijd, plaats of anderszins gespecificeerd. Voorbeeld. Duitse mannen die aan sport doen worden na 1960 ouder dan Nederlandse mannen.

Graduele uitspraken. Uitspraken van de vorm 'naarmatedes te'. Naarmate vrouwelijke bejaarden uit verzorgingshuizen meer contact hebben met begeleiders of verplegers, neemt de kans dat ze ouder worden dan andere vrouwelijke bejaarden uit dergelijke centra toe.

Voorwaardelijke uitspraken. Uitspraken die de vorm 'als.... dan' hebben. Als vrouwelijke bejaarden uit verzorgingshuizen dagelijks meerdere malen en langer dan 5 minuten met begeleiders of verpleegsters kunnen praten, worden ze doorgaans ouder dan vrouwelijke bejaarden uit dergelijke centra bij wie dat minder of niet het geval is.

Afhankelijke en onafhankelijke variabele. Voorbeeld. Sportprestaties worden beïnvloed door training en voeding. Dan is de sportprestatie de afhankelijke variabele (het te begrijpen verschijnsel). Training en voeding zijn de onafhankelijke variabelen. Anders gesteld: de onafhankelijke variabele is de oorzaak en de sportprestatie het gevolg (Verschuren, 1994: 117).

Causale relatie(s). Sportprestaties worden beïnvloed door training. Dan is er een causale relatie. Achter voorwaardelijke uitspraken ('als ... dan'; of: 'naarmate...des te...'; of 'ja... mits....'; of 'nee...tenzij...') gaat ook een causale relatie schuil. Voorbeeld. Als je veel traint onder leiding van een trainer, (dan) zullen je sportprestatie verbeteren. Je sportprestaties zullen niet verbeteren tenzij je veel traint onder leiding van een trainer.

Implicaties. 'Als...dan ...'- uitspraken zijn uitspraken met implicaties. Voorbeeld. Als je te hard rijdt en je wordt geflitst, dan krijg je een boete.

Theorie en hypothesen

Een theorie kan worden opgebouwd uit veronderstelde hypothesen. Dan moet de theorie nog getoetst worden. Een echte theorie bestaat (in de positivistische traditie) uit een aantal getoetste hypothesen. Een minitheorie bestaat slechts uit een of meer hypothesen.

Maar wat is een hypothese?

Alle drie de genoemde methodologen behandelen in hun boeken het fenomeen 'hypothese'.

Een hypothese is 'een voorlopig, voorbarig, nog niet (empirisch) gefundeerd antwoord op een gesteld probleem', aldus de methodoloog Henk Becker in zijn klassiek boek 'Sociale methodologie' (1979: 226). Het nog niet bewezen antwoord wacht als het ware op onderbouwing en bewijs.

Over de eisen waaraan uitspraken en hypothesen moeten voldoen, uitte niet uitsluitend Becker zich. Verschuren gaat er in *'De probleemstelling voor een onderzoek'* ook op in (Verschuren, 1994). Piet Verschuren stelt in dat boek dat als een uitspraak voldoende grond bevat om als hypothese voor een onderzoek te fungeren, je met hypothesen kunt werken. Heeft een onderzoeker *geen of onvoldoende steekhoudende vermoedens* dan is het zinvol met een meer open vraagstelling te beginnen (1994: 126). Dat betekent dus volgens hem dat een onderzoeker *niet altijd* met hypothesen moet werken maar er – omgekeerd – ook niet van moet uitgaan dat hypothesen *nooit* zinvol zijn.

Een hypothese is volgens Verschuren *'een (voorlopig) antwoord op een gesloten vraag'* (1994: 126).

Een onderzoeker kan contraire of andere alternatieve hypothesen formuleren als daar aanwijzingen voor zijn maar de vraag is of dat zinvol is. Een voorbeeld.

Hypothese 1: Afgestudeerde Nederlandse bestuurskundigen vinden *altijd* binnen vijf maanden na hun afstuderen een baan.

Hypothese 2: Afgestudeerde Nederlandse bestuurskundigen vinden *nooit* binnen vijf maanden na hun afstuderen een baan.

Soms is verdere specificatie van de hypothese zinvoller. Neem het volgende voorbeeld.

Hypothese 1: Afgestudeerde Nederlandse bestuurskundigen vinden altijd binnen vijf maanden na hun afstuderen een baan.

Een andere hypothese luidt dan:

1a: Afgestudeerde Nederlandse bestuurskundigen *die zoeken naar een baan bij een gemeente* vinden altijd binnen *vijf* maanden na hun afstuderen een baan.

1b: Afgestudeerde Nederlandse bestuurskundigen *die zoeken naar een baan bij de rijksoverheid* vinden binnen *acht* maanden na hun afstuderen een baan.

Er zijn over hypothesen dus keuzen te maken. Maar er is meer van belang.

Een hypothese kan *alleen* object van onderzoek zijn als die een richtsnoer of leidraad is. Positivisten zeggen: als die *toetsbaar* is. Verschuren meent dat daarom de volgende eisen aan de wijze van formulering gesteld moeten worden:

- *stelligheid*,
- *duidelijkheid* en
- *precisie* (1994: 126).

Alle drie komen kort aan bod. Ik voeg er nog een paar aan toe.

Allereerst *stelligheid*. De neiging bestaat om, als een hypothese wordt opgevat als een voorlopig antwoord op een vraag, niet stellig te zijn door te spreken over waarschijnlijk, eventueel, wellicht. Dat is niet goed, ook al is het begrijpelijk dat de onderzoeker onzeker is. Een hypothese moet als een *voldongen feit* geformuleerd worden, zegt Verschuren (1994: 127). De wetenschap is immers niet gediend met vage of halfslachtige antwoorden.

De tweede eis die voor een hypothese geldt, luidt: *duidelijkheid*. Toetsen van een hypothese is nodig en dat lukt alleen als sprake is van duidelijkheid. Die wordt verkregen door het hanteren van begrippen en *begripsdefinities*.

In het voorbeeld van de bestuurskundigen moet dus aangegeven worden wat bestuurskunde is en wie tot 'bestuurskundigen' gerekend worden.

Dat zal een operationalisatie moeten inhouden (meer bij Boesjes-Hommes, 1970). Dat heet de keuze van een *operationele definitie*.

Men kan ervoor kiezen om tot Nederlandse bestuurskundigen te rekenen: iedereen die aan een Nederlandse universiteit is afgestudeerd als drs. of master in opleidingen met de naam 'bestuurskunde' of 'bestuurswetenschap(pen)'. Dan vallen degenen af die afstudeerden in de organisatiewetenschap of managementwetenschappen. Elke keuze moet beargumenteerd worden. Dat laat ik hier gemakshalve achterwege omdat de keuze sterk voor zich spreekt.

Ik kom bij de derde eis, die van *precisie*. Meestal gaat het in dergelijke gevallen om kwantitatieve aspecten van het domein en het beweerde. Wat bestuurskundigen zijn, weten we in operationele zin inmiddels. Maar hoe zit het met het vinden van een baan binnen vijf resp. acht maanden na afstuderen.

Om precies te werk te gaan moet je van elke afgestudeerde die in het onderzoek valt de afstudeerdatum kennen en een afspraak maken wat 'vijf maanden verder' dan betekent. Immers de ene maand telt niet noodzakelijk evenveel dagen als de andere. Er moet dus opnieuw in operationeel opzicht gekozen worden.

Zo gezien, lijkt het *doenlijk* om voorlopige antwoorden op een vraag te formuleren, dus te komen tot hypothesen.

Maar tegelijk geldt het opstellen van hypothesen als de meest geheimzinnige operatie in wetenschappelijk kader, aldus Pirsig (1978). Verschuren is het daarmee eens. Hij zegt zelf dat voor de ontwikkeling van vruchtbare hypothesen geen pasklare handleiding is te geven. 'Creativiteit en durf spelen een belangrijke rol' (Verschuren, 1994: 135).

Relevantie zou eigenlijk ook een eis moeten zijn die men stelt aan een hypothese. Een hypothese moet op het hart van een onderzoek betrekking hebben.

Er is nog een bijzondere kanttekening te maken vanuit de bestuurskunde. Die voert ons naar de eis van *substantie*.

Men loopt met onderzoek dat vertrekt vanuit theorie en hypothesen het risico dat triviale hypothesen worden opgesteld. Dat is sociologen die onderzoek deden naar vrijetijdsbesteding en godsdienst wel eens verweten. Wat te zeggen van de hypothese uit 1955: 'Op zondagochtend zijn in de "bible belt" veel mensen een uur of langer van huis'. Logisch, want dan zitten protestanten een kerkelijke viering bij te wonen. In 1955 waren de burgers uit deze gemeenten nog niet massaal aan het trimmen of fietsen.

Een theorie bevat drie soorten uitspraken

Een wetenschappelijke theorie bestaat (vanuit positivistisch perspectief gezien) hoofdzakelijk of uitsluitend uit uitspraken in de vorm van getoetste hypothesen? Een theorie omvat meestal *drie soorten uitspraken*. Een soort kwamen we al volop tegen: de hypothesen. Maar welke zijn er nog meer?

Ten eerste zijn er de *assumpties of aannamen*. Dat zijn uitgangspunten die niet ter discussie staan als men een onderzoek doet naar een verschijnsel. Bij voorbeeld, in de neo-institutionele economie wordt uitgegaan van een rationeel mensbeeld, wat impliceert dat de mens doelgericht is en menselijk gedrag voorspelbaar is (Mol en Verbon, 1997; Van Thiel, 2007: 36).

Ten tweede is er *het (onderzoeks)model*. Het model vormt het hart van de theorie, zegt Sandra van Thiel in '*Bestuurskundig onderzoek*' (2007: 36). In een model vindt men wat wordt onderzocht: concepten, variabelen, condities, gevolgen, mechanismen. Een model 'is een vereenvoudigde weergave van de werkelijkheid'.

In bestuurskundig onderzoek zijn die concepten of constructen nogal eens heel belangrijk. Denk maar aan de rol van ministers en ministeriële verantwoordelijkheid in geval van conflicten bij verzelfstandigde organisaties zoals het Centraal Orgaan Opvang Asielzoekers.

Deze concepten behoeven definitie en afbakening. Een variabele is doorgaans een kenmerk of aspect van een onderzoekseenheid. Denk aan de organisatiecultuur van een verzelfstandigde organisaties.

Variabelen kunnen een waarde aannemen. Zo kan het zijn dat heel veel ambtenaren in hun gemeente op tal van plaatsen een destructieve organisatiecultuur sterk ervaren. Op basis van survey-onderzoek krijgen variabelen wellicht een score.

Een derde categorie uitspraken zijn de eerder al genoemde *hypothesen, verwachtingen of voorspellingen*. Op basis van de assumpties en het model kan de onderzoeker toetsbare voorspellingen opstellen. Over oorzaken van en effecten op het onderzoeksverschijnsel.

Een volledige (of volgroeide) theorie bestaat uit de drie genoemde elementen, stelt Van Thiel (2007: 37). Soms worden de afzonderlijke elementen ook al een theorie genoemd. Er zijn dus *gradaties* in theorievorming. Dat is iets wat heel vaak vergeten wordt.

Sandra van Thiel erkent overigens dat de meningen uiteen lopen over wat een theorie is en welke functie of plaats een theorie vervult in onderzoek. Welke wetenschapsopvatting hanteert een onderzoeker?

Voorgaande beschouwing past in het positivistisch denken. Dat is niet de enige positie zoals in het navolgende zal blijken.

Twee benaderingen van kennisvergaring

Dit werken met een theorie en hypothesen wordt wel opgevat als een positivistische werkwijze, ik schreef het al. Komt deze benadering veel voor in de bestuurskunde?

In zuivere vorm maar beperkt.

In de bestuurskunde en ander sociaalwetenschappelijk onderzoek bestaan grofweg *twee manieren van wetenschappelijke kennisvergaring*. Die worden wel aangeduid als positivistisch versus interpretatief, of als kwantitatief versus kwalitatief. Deze indelingen kan men relativeren maar ze zijn ook ingeburgerd (Wester e.a., 2006; Haverland & Yanow, 2010).

De *positivistische benadering* veronderstelt dat de realiteit onafhankelijk van de observeerder kan worden waargenomen en dat die objectief te kennen valt. Daardoor kan en moet een onderzoeker overtuigend aantonen dat de ene factor (onafhankelijke variabele) een andere veroorzaakt (afhankelijke variabele). Oorzaak en gevolg moeten blijken. De oorzaak moet in de tijd voorafgaan aan het gevolg en alternatieve verklaringen moeten verworpen worden. En de omvang van een bijdrage van een bepaalde oorzaak moet blijken. Er bestaan technieken om daar achter te komen. Er gelden allerlei regels uit de methodologieboeken (De Groot, 1961; Derksen e.a., 1988). We komen dan onder meer in de wereld van de regressieanalyse. Het onderzoek uit de school van sociologen als Wippler (1996), Lindenberg en Ganzeboom, waarbij sprake was van een productieve verbinding tussen theorie, empirie en statistische modellering, past in deze traditie. De titel van een studie als '*Sociale determinanten van vrijetijdsbesteding*' uit 1968 verwijst hier al enigszins naar.

Deze groep onderzoekers was goed voor meer dan 175 proefschriften.

Tegenover de positivistische benadering staat de interpretatieve, soms ook wel de kwalitatieve genoemd.

Bij *interpretatief onderzoek* worden *redenen* voor een verschijnsel aangedragen, niet oorzaken. In plaats van 'waardoor' vraagt de onderzoeker naar het '*waarom*', zeggen Haverland & Yanow (2010). Interpretatief onderzoek begint *niet* met hypothesen, noch met variabelen, en test ook geen hypothesen.

Wie zich bekent tot interpretatieve kennisvergaring veronderstelt dat de *sociale* werkelijkheid, en dus ook de ambtelijke en bestuurlijke, niet slechts een objectief maar eerder een intersubjectief gegeven is. De onderzoeker kan zich er niet helemaal buiten stellen omdat die misschien wel afstand houdt maar toch onder invloed staat van alles wat zich voltrekt of niet voltrekt.

De interpretatieve onderzoeker houdt sterk rekening met *contextuele betekenisverlening* en *situationele* omstandigheden en acties. Onderzoekers moeten daarom reflecteren op hun positie in het veld van onderzoek want ze hebben te maken met een geconstrueerde werkelijkheid ('zo zien wij dat hier') en 'interpretaties van interpretaties' (Haverland & Yanow, 2010: 91). Kijk maar eens naar de recente dissertatie van Erik Gerritsen (2011) over de slimme overheid en de reflectiemomenten in die studie.

Dit verschil in wijze van kennisvergaring heeft *gevolgen* voor de formulering van onderzoeksvragen en de kijk op hypothesen. De interpretatieve onderzoeker werkt bij voorkeur niet met hypothesen maar met '*verwachtingen*' (ook wel 'hunches' genoemd; Haverland & Yanow, 2010: 93). Ook de interpretatieve onderzoeker vertrekt dus niet met een volledige schone lei.

De vragen die deze onderzoeker zich stelt zijn, zoals ook voor de positivist geldt, beïnvloed door wetenschappelijke literatuur maar ze kunnen ook voortkomen uit voorafgaande kennis van de 'setting' waarin het onderzoek wordt uitgevoerd. De interpretatieve onderzoeker zal verwachtingen hebben met betrekking tot de wereld waarin de onderzochten leven en zal informatie en kennis van die 'deelnemers' relateren aan theorie. Dergelijk onderzoek is dus minder theoriegestuurd.

Een duidelijke representant van deze aanpak is in Nederland Tineke Abma (zie Abma, 1997; Abma en In 't Veld, 2001). Zij bepleit responsieve en constructivistische

beleidsevaluaties. De titel van haar proefschrift uit 1996 luidt '*Responsief evalueren*'. Ook het proefschrift van Sandra Kensen valt in deze categorie.

De interpretatieve onderzoeker zal vermoedelijk ook wel *andere waarnemingsmethoden* kiezen dan de positivist, zoals observatie. Goed kijken en luisteren naar de manier van converseren tussen betrokkenen op een bepaald domein van onderzoek wordt zeer belangrijk gevonden. Het onder invloed van pilots wijzigen van de probleemstelling gedurende het onderzoek behoort dan tot de mogelijkheden (Haverland & Yanow, 2010).

Betekent dit dat interpretatief onderzoek niet zo rigoreus is als positivistisch onderzoek met de stapsgewijze, gecontroleerde, lineair verlopende onderzoeksaanpak?

Ook interpretatief onderzoek moet *systematisch* plaats vinden. Bij interpretatief onderzoek zijn concepten en theorieën iets minder vanzelfsprekend het beginpunt van onderzoek maar wel een oriëntatiepunt op het einde, waarbij geldt dat er ook meer oog is voor situationele omstandigheden. Interpretatieve onderzoekers hebben soms nog geen concepten in het hoofd als ze beginnen, maar durven - als ze zelf niet met een concept komen - wel te kijken naar de concepten die 'de deelnemers' zelf gebruiken, aldus Marcus Haverland en Dvora Yanow (2010: 94).

Wie dus een onderzoek doet naar meting van bestuurskracht van gemeentebesturen (zoals Klaas Abma, 2012), zal niet alleen kunnen uitgaan van een eigen definitie van bestuurskracht maar er ook goed aan doen te kijken wat betrokken gemeentebesturen zelf als concept van bestuurskracht hanteren.

Een interpretatief onderzoeker zal ook niet bevreesd zijn om één case te onderzoeken. Denk maar eens aan het onderzoek naar de besluitvorming over de Oosterschelddedam van Leemans & Geers (1983) en van Westerheijden (1988).

De beide vormen van kennisvergaring gelden als 'gestileerde' beelden, als uitersten.

Ik ga nu nader in op theorie, met de ambitie om hierover wat te verhelderen. Een onderzoeker zal, vanuit welke traditie dan ook opererend, altijd eerst de bestaande literatuur die relevant lijkt voor het eigen onderzoek moeten doornemen. Dat lijkt daarom verstandig omdat ik geen goed positivistisch gericht of interpretatief (proefschrift)onderzoek ken dat los staat van een oriëntatie op bestaande literatuur.

Redenen voor het grijpen naar theorie

Om welke redenen ga je als onderzoeker in het algemeen bij theorie, of die nu klein of volgroeid is, te rade? Ik noem enkele redenen.

1 Reden een: is al eens eerder onderzoek gedaan naar het verschijnsel? Een onderzoeker gaat voor hij echt start met het onderzoek na of een vraag al eens eerder is onderzocht in binnen- of buitenland en wat het antwoord op die vraag of vragen is (geweest). Je moet als onderzoeker immers je afvragen of je iets dat al bekend is over gaat doen of niet (en zo ja hoe?), of dat je een andere stap zet op een bepaald terrein.

Je moet dus *de relevantie* van je onderzoek vooraf aangeven en die relevantie kan een wetenschappelijke relevantie zijn gebaseerd op *literatuurstudie*. Dat betekent dat je vooraf al nagaat of er theorie is, van welke aard dan ook. Of misschien meerdere concurrerende of complementaire theorieën.

Bijvoorbeeld: je gaat na wat we weten over benchmarking. Wat het is, wat voor soort uitkomsten er zijn, welke vormen er zijn, waarom benchmarking wordt toegepast, waar benchmarking wordt toegepast, hoe je bepaalde vormen van benchmarking methodisch gezien kunt verrichten, onder welke voorwaarden, etc.? Wellicht dat de onderzoeker er dan voor kiest om iets dat bekend is over benchmarking in waterschappen (verricht door Van Helden en Tillema, 2004) tot uitgangspunt te nemen voor een onderzoek naar benchmarking bij gemeenten. Of om een comparatief onderzoek te doen.

Betekent dit dat er altijd wel een theorie(complex) is voor je zelf als onderzoeker aan de gang gaat?

Bij proefschriftonderzoek zal een onderwerp vaak op de een of andere aansluiten bij

- een bepaald klassiek thema,
- of bij een onderzoekstraditie,
- of bij een 'approach', en/of
- bij iets dat al is onderzocht.

Er zullen dus altijd wel begrippen zijn en veronderstellingen over relaties tussen verschijnselen.

Maar het is voor een onderzoeker lang niet altijd makkelijk om die aansluiting te vinden en te maken (Verschuren, 1994). *Er is immers altijd meer dat niet dan dat wel onderzocht is.*

Het kan dus een creatieve sprong vergen om vanuit de literatuur tot veronderstellingen te komen voor het onderzoek.

Denk maar aan een studie naar voetbalsucces. Een ander voorbeeld. Stel iemand doet onderzoek naar probleemgemeenten. Dat zijn gemeenten die in ene jaar of tien veel crises kennen en waar veel bestuurders sneuvelen. Stel iemand wil onderzoeken: waarom probleemgemeenten zoveel gesneuvelden tellen en hoe de sneuvelkans van bestuurders te beperken is? Waarop dan aansluiting te zoeken. Milo Schoenmaker, die dit onderzoek verrichtte, overwoog vier mogelijke invalshoeken:

vertrekken vanuit wat 'good or bad governance',

of vanuit wat 'sterke colleges' zijn,

of vanuit bestuurskrachtmetingen,

of vanuit eerder verricht onderzoek naar de val van burgemeesters.

Hij koos er in zijn dissertatie uiteindelijk voor aansluiting te zoeken bij eerder door Korsten en Aardema verricht onderzoek naar de val van burgemeesters en van wethouders. Beiden maken onderscheid in factoren die gedwongen vertrek van burgemeesters veroorzaken of naderbij brengen en wel op drie niveaus: micro-, meso- en macroniveau. Ze benadrukken ook de relaties tussen wat op elk van die niveaus plaatsvindt en maken een onderscheid in remmende en aanjagende (f)actoren en omstandigheden.

Om over *relevantie* iets te zeggen moet je deductieve beschouwingen (redenerende beschouwingen die niets met empirie te maken hebben) en inductieve beschouwingen (dus empirisch onderzoek) op een rij zetten en deze inzichten op relevante manieren ordenen. Dat betekent dat je *het bestaande kennisfonds* moet 'doorakkeren'. Een overzicht is nuttig om te zien welke verwachtingen al uitkwamen of nog niet uitkwamen.

Je kunt dus het bestaande kennisfonds in kaart brengen en daarmee antwoord geven op de vraag: 'wat weten we er al vanaf?'

Een dergelijk *overzicht*, of een '*state of the art*', is behulpzaam om *begrippen* te omschrijven en afspraken met de lezer te maken omtrent wat je zelf als onderzoeker verstaat onder een begrip. Een studie naar inflatie vereist bijvoorbeeld een definitie van inflatie.

En ook een *operationalisering* van dat begrip in *onderzoekbare termen*, dus in *meetbare indicatoren*.

De vraag of sprake is van milieuvervuiling impliceert bij voorbeeld dat je milieuvervuiling uiteenlegt in vervuiling van bodem, water en/of lucht, en dat je een meetinstrument hebt om die vervuiling in bodem, water en/of lucht *te meten*.

Een onderzoeker moet een begrip altijd ontrafelen, uiteen leggen, zo dat uitspraken zijn te doen en bewijs is te leveren. Daar hoort doorgaans ook een *tijdvakkeuze* bij. Wel of geen vervuiling in 2010 sinds bij voorbeeld 1950, 1960 of 1990?

Je kunt als onderzoeker in een literatuurstudie dus bevindingen op een rij zetten. Liefst niet slechts geordend naar tijdstip van onderzoek (chronologie), land of auteur maar bijvoorbeeld naar condities of omstandigheden waaronder de kans op inflatie groot of klein is of vervuiling optrad.

De manier van ordening zal beïnvloed zijn door de probleemstelling die een onderzoeker in zijn of haar hoofd heeft.

Een interessant voorbeeld van literatuurstudie naar 'besluitvorming onder druk' vorm het onderzoek naar 'groupthink' in de voetsporen van Irving Janis en anderen (Aquino, 1985; 't Hart, De Jong en Korsten, 1991).

2 Een tweede reden voor het te rade gaan bij theorie houdt in dat een onderzoeker nagaat of onderzoek op verwant gebied een ingang biedt voor de beantwoording, zeg voor de manier van beantwoording, en daarmee *de onderzoeksopzet*, van de vraagstelling. Onderzoek in een bepaalde theoretische benadering kan iets zeggen over hoe je een onderzoeksvraag kunt of misschien moet benaderen en dus op welke variabelen je hoe moet letten.

Een voorbeeld. Wie onderzoek doet naar de inhoudelijke verandering van vijftig jaar lokaal sportbeleid in 20 gemeenten kan proberen aansluiting te zoeken bij de aanpak van Brian Hogwood & Guy Peters, die immers een indeling geven in typen inhoudelijke verandering: 'policy innovation', 'policy adaptation', 'policy termination', 'policy succession'.

En ze geven verdere specificatie zoals van 'succession' in: 'policy split'; 'policy replacement', 'partial termination in combination with'.

Een onderzoeker kan ook (proberen te) bekijken of er sprake is van een wisseling van 'framing' van het sportbeleid. Dan komt men terecht bij werk van Martin Rein & Donald Schön en van Frank Fischer, die met het begrip 'frame' werken.

Ander voorbeeld. Iemand wil onderzoek doen naar een aspect of onderdeel van fusie van verpleeghuizen. Maar – stel - onderzoek daarnaar is nog niet verricht. Wat dan? De onderzoeker kan dan te rade gaan bij studies naar fusie van gemeenten, ziekenhuizen, scholen, etc. Wat leren die studies allemaal?

Nou, die studies zullen iets leren over

- fusieprocessen,
- besluitvorming over fusies,
- het feit dat kleine partners denken opgeslokt te worden door ‘grote broer’ (het calimero-effect bij fusies), etc.

Bekijk een proefschrift van Können naar fusies van ziekenhuizen. Dan is dergelijk onderzoek zeer waarschijnlijk een hulpmiddel om het eigen onderzoek te richten, af te bakenen en te komen tot enkele verwachte bevindingen.

3 Een derde reden voor het ‘grijpen’ naar theorie: de onderzoeker zal vaststellen vanuit welke theoretische gezichtspunten het onderzoeksprobleem het beste kan worden benaderd, dat wil zeggen ‘theorie’ kan helpen bij *het kiezen*.

Voorbeeld. Wie beleidsveranderingen op lange termijn bekijkt (hoe ontwikkelde zedelijkheidswetgeving zich gedurende de laatste 70 jaar?), kan gebruik maken van

- ‘frame analysis’ (Rein & Schön),
- Of van discoursanalyse (Hajer; Dicke)
- of van paradigma-aanpak (Hall)
- of van de wieltheorie (Namenwirth)
- of van de culturele theorie (Wildavsky, Thompson) of
- of de typeringsbenadering (policy succession, termination, etc; van Hogwood & Peters).

Die benaderingen zijn niet alle concurrerend.

Sommige beschouwingen zijn aanvullend op elkaar. Ze stellen *verschillende* vragen bij beleidsveranderingen. Literatuurstudie wijst uit welke vragen. We weten dat wie de verschuiving van de inhoud van beleidsveranderingen wil bestuderen terecht kan bij een discours-, frame-, paradigma- of verhaalbenadering of een typeringsbenadering. Dan wordt het lijstje al wat kleiner. Frame analysis en discoursanalyse verklaren niet waarom beleid is veranderd maar zijn wel een hulpmiddel om te kijken in welke inhoudelijke richting beleid veranderd is.

Het is overigens mogelijk om twee of drie alternatieve of complementaire benaderingen te kiezen om een verschijnsel te begrijpen.

Een klassiek voorbeeld daarvan is de studie van Graham Allison over de Cubacrisis (zie ook Yin, 2004). Graham Allison heeft verschillende verwachtingen van wat hij met zijn afzonderlijke brillen in beeld krijgt. Het blijkt achteraf heel nuttig te zijn geweest om multiperspectivisch te kijken.

Hoe cruciaal is theorie voor een onderzoeker?

De drie gegeven redenen leiden tot de conclusie dat teruggrijpen op wat er aan relevante theorie (perspectieven, begrippen, getoetste hypothesen, modellen) is voor een onderzoeker die met een nieuw onderzoek een bijdrage aan de wetenschap wil

leveren(!), van groot gewicht is. Een onderzoeker moet zich laten leiden door de theorie. Als hij literatuur bestudeert, kan hij wat er aan bevindingen uit onderzoek is gekomen, herformuleren in termen van conclusies of verwachtingen. Artikelen kunnen theorie bevatten ook al zeggen de auteurs dit niet direct.

Denk even aan het dagelijks weerbericht. Achter wat een weerman of – vrouw presenteert, gaat een hoop theorie schuil over hogedrukgebieden die stabiel blijven liggen of verschuiven, over de grootte van een hogedrukgebied, over de relatie tussen hoge- en lagedrukgebieden, over draaiende wind, over temperatuur, over hogere luchtlagen, enz.

De essentie van een onderzoek met wetenschappelijke pretenties bestaat uit:

- het vertrekken vanuit hypothesen of verwachtingen (zie Haverland en Yanow), dus vanuit verwachte antwoorden,
- en daarmee uit het tegenover elkaar stellen van theoretische verwachtingen en verkregen onderzoeksbevindingen.

Zowel hypothesen als verwachtingen zijn in feite gewoon (beargumenteerde) *hypothetische antwoorden op een onderzoeksvraag*. Dus beargumenteerde veronderstellingen.

Men moet er rekening mee houden dat verwachtingen nooit geheel en al en letterlijk uit een theorie of theoriefragment voortvloeien. De onderzoeker moet moeite doen om alles wat bekend is en relevant voor de beantwoording van de onderzoeksvraag te vertalen naar een verwachting. Dat vereist creativiteit en argumentatie (dus verantwoording). Een onderzoeker moet uitleggen hoe hij bij een *verwachting of hypothese* komt.

Dieptestudie en theorie: de case study

Bestuurskundigen maken vaak gebruik van analyses van cases, zoals het Oosterscheldeproject, de Stopera, het Amsterdamse vervoerbedrijf GVB, een Publiek-Private Samenwerking, de Vuurwerkcramp, de Bijlmerramp, de Cafébrand in Volendam (verg. o.a. Leemans en Geers, 1983; Westerheijden, 1988; Otten, 1994; Van der Zwan en Noordegraaf, 1998).

Yeager (2007: 855) zegt:

'Single and multiple case studies are among the most widely-used methodological techniques in public administration research'.

Anderen bevinden zich in deze voetsporen (Bruinsma & Zwanenburg, 1992; White & Adams, 1994).

Kun je dan ook een theoretisch uitgangspunt kiezen en werken met hypothesen?

Het antwoord is positief maar dan moet men wel opletten hoe een hypothese geformuleerd wordt (vergelijk de studie van Willemse verderop). Zie Yin's boek *'Applications of Case Study Research'* (2003) of het boek van Swanborn (1996), of van Maso en Smaling (1998).

Yin geeft voorbeelden van studies waarin theorie en case studies verbonden zijn. In *'The Case Study Anthology'* laat Yin zien dat tal van zelfs *klassiek* geworden studies theoretische perspectieven hanteren, zoals de studie van Lynd & Lynd over de Amerikaanse cultuur (Middletown), van Warner & Lunt over het sociale leven in een

moderne gemeente (Yankee City) en van Pressman & Wildavsky naar beleidsimplementatie in Oakland.

Voor een *multiple case*-aanpak kan bij voorbeeld verwezen worden naar Derthick's studie New Towns-in-Town.

Wie een case study verricht, kan in mijn ogen beter van 'verwachtingen' (over onderzoeksbevindingen) spreken dan over hypothesen. Want of de onderzoeker kwantitatieve methoden kan toepassen, die door methodologen zoals we zagen verbonden worden hypothesetoetsing, is maar zeer de vraag.

Er komen desondanks case studies waarin zowel van kwantitatieve als kwalitatieve waarnemings- en analysemethoden gebruik is gemaakt en toch gewerkt wordt met het begrip hypothese. Het proefschrift van Willemse is daar een (positief) voorbeeld van. Daaruit blijkt dat *tussenposities* ingenomen worden tussen de positivistische en interpretatieve benadering van kennisvergadering.

Waarom ook die tussenposities? Omdat het werken met een zuiver positivistische benadering van hypothesetoetsing doorgaans een groot nadeel heeft: gebrek aan maatschappelijke en/of bestuurlijke relevantie.

De positivistische benadering is in zuivere vorm dan ook vaak *niet* vruchtbaar in bestuurskundig onderzoek. Dergelijke studies leveren wel kennis op en voldoen aan spelregels van methodologen 'maar je weet niet wat je ermee aanmoet'. De bestuurlijke en/of maatschappelijke relevantie van dergelijke studies schiet ernstig tekort of is nagenoeg afwezig.

Klaartje Peters en Rolf Willemse nemen een middenpositie in ten opzichte van de positivistische of interpretatieve manier van kennisvergaring. Beide onderzoekers geven hun onderzoek goed focus. Beiden werken met hypothesen maar niet in een kwantitatieve aanpak. Op beide studies wordt kort ingegaan.

Macht en invloed

Peters deed onderzoek naar macht en invloed in Nederland. Wie heeft de grootste vinger in de pap als het gaat om de politieke besluitvorming in Nederland, of anders gesteld: wie heeft het voor het zeggen? Haar proefschrift daarover draagt de titel *'Verdeelde macht'* (1999). Zij heeft op drie verschillende terreinen van (rijks)overheidsbeleid in totaal 23 concrete beslissingen uit de periode 1985-1995 onderzocht: op het vlak van kinderopvangbeleid, de reorganisatie van het politiebestedel en de besluitvorming over de groene ruimte in Nederland. Welke methode van meting van macht en invloed ze gebruikte? Uit literatuuronderzoek haalt ze de vier bekende methoden: de reputatiemethode; de positiemethode; de netwerkmethode; de besluitvormings- en procesmethode. Uiteindelijk kiest ze voor een intensieve procesmethode.

Ze formuleert al vrij snel in het begin van haar boek een aantal hypothesen en ordent die naar:

- *invloed van de politiek* (de hypothese van het machteloze parlement; de hypothese van de 'verplaatste politiek'; de hypothese van de macht van de politiek in formatietijd),
- *bestuurlijke invloed* (de hypothese van de macht van de ministerraad; de hypothese van de heerschappij van de minister-president),

- *ambtelijke invloed* (de hypothese van de vierde macht; de hypothese van de bureaupolitiek als neutralisering van ambtelijke macht; de hypothese van het verband tussen ambtelijke en bestuurlijke invloed),
- *de invloed van lagere overheden* (de hypothese van de VNG als machtigste lobbyclub van Den Haag),
- *de invloed vanuit de samenleving: belangenorganisaties en adviesorganen* (de hypothese van de ijzeren ring; de hypothese van de ijzeren driehoek).

Ze komt in het vlot geschreven boek tot de conclusie dat de kabinetsformatie een van de weinige momenten is waarop politici er in slagen greep te houden op de parlementaire besluitvorming. Dat is ook de fase waarin de minister-president veel invloed heeft, vooral omdat de latere premier dan meestal (in)formateur is of als fractieleider aan tafel zit. Dat is de fase waarin andere machtige spelers zoals ambtenaren en belangenorganisaties buiten de deur worden gehouden. De regeringsfracties trekken in de formatieperiode krachtig aan de touwtjes. Andere besluitvormingsprocessen die meer interactief zijn, worden toch gedomineerd door vakministers en ambtenaren. Dan zijn andere politieke representanten doorgaans volgend. Tegen het moment dat de Tweede Kamer aan bod komt, zijn de belangrijkste afwegingen al gemaakt door ambtenaren, in samenspraak met belangenorganisaties. Het Structuurschema Groene Ruimte bleek daarvan een voorbeeld. Desondanks is het parlement in andere besluitvormingsprocessen wel een invloedrijke speler in de besluitvormingsarena. Officiële adviesorganen hebben weinig invloed. Belangenorganisaties hebben enige invloed, niet meer dan dat.

Klaartje Peters gebruikt twee indelingen voor de verdere rapportage. Eerst geeft ze een invloedanalyse voor elk van de drie beleidsterreinen en daarna loopt ze de elf hypothesen langs.

Gaande het onderzoek voegt ze enkele nieuwe hypothesen toe, zoals de hypothese van de overmacht van de minister over de staatssecretaris, de hypothese van de invloed van de individuele bestuurder en de hypothese van provinciale invloed.

Het proefschrift laat zich kenschetsen als een systematisch en vlot geschreven werk waarvoor ze veel lof heeft ontvangen. Van strenge toetsing zoals in psychologisch onderzoek voorkomt, is geen sprake. Het boek kent een aantal ordenende tabellen, weinig cijfers.

Gemeentelijk initiatief

Rolf Willemsse neemt ook een *middenpositie* in tussen positivistisch en interpretatief onderzoek, in zijn studie *'Het bestaansrecht van de gemeente'* (2001). Zie ook de artikelen in Bestuurswetenschappen (2004; 2006). Hij laat zich niet in een kamp plaatsen.

Willemsse bestudeerde de wetenschappelijke literatuur om te komen tot hypothesen, gaat die proberen te bevestigen of verwerpen in een viertal gemeenten en maakt daarbij gebruik van kwantitatieve en kwalitatieve analyses. Hij vraagt zich in zijn studie en in het artikel af: *'welke hypothesen bestaan er over de rol van het Rijk bij de uitoefening van het gemeenterechtelijk initiatiefrecht?'* Hij noemt er drie.

Deze hypothesen zijn anders geformuleerd dan in veel zuiver kwantitatief onderzoek. Hij noemt het hypothesen, je zou het ook verwachtingen kunnen noemen.

Het gaat om de volgende.

Hypothese 1: Het Rijk heeft de gemeente haar initiatieven ontnomen.

Hypothese 2: De gemeente is een werktuig van het Rijk.

Hypothese 3 heeft betrekking op het onmogelijke initiatief: De financiële ondergeschiktheid van gemeenten aan het Rijk heeft ertoe geleid dat iedere resterende bestedingsvrijheid niet benut kan worden. Ondanks de algemene uitkering aan gemeenten en de lokale belastingen is volgens deze hypothese sprake van een knellende afhankelijkheidsrelatie. 'Middelen om eigen nieuwe initiatieven te ontplooiën ontbreken' (Willemse, 2004: 38).

Op basis van analyse van een viertal case studies (de studie van bepaalde beleidsterreinen van enkele gemeenten in het bijzonder) worden de hypothesen verworpen.

De onderzoeksresultaten geven geen aanleiding om vast te stellen dat de gemeentebesturen aan de 'leiband van het Rijk lopen'. Dat de gemeentebesturen – zoals de eerste hypothese suggereert- passief zouden zijn en weinig initiatieven nemen, blijkt niet juist.

De tweede hypothese suggereert een actiever college waarbij verreweg de meeste besluiten van het gemeentebestuur zijn gevorderd dan wel uitgelokt door het Rijk. Maar ook hier ligt de werkelijkheid anders. Colleges van B&W blijken zelf een 'substantieel aantal beslissingen' te hebben genomen, 'merendeels op eigen initiatief'. Het betrof overigens nogal eens wat Willems noemt 'geïnspireerd initiatief' (2004: 46). Het Rijk blijkt wel invloed te hebben op de bestuurlijke agenda's maar het Rijk domineerde de agenda's niet.

Ook de derde hypothese wordt niet ondersteund door de feiten. Het kwalitatief onderzoek, op dit punt, brengt geen wensen aan het licht die vanwege het chronisch gebrek aan middelen 'niet konden worden vervuld' (2004: 46).

Noch van een zuiver interpretatief onderzoek noch van een positivistisch onderzoek is bij Willemse sprake.

Merlijn van Hulst deed onderzoek naar de bestuurscultuur van vier (geanonimiseerde) gemeenten (vier cases) en sluit expliciet aan op de interpretatieve wetenschapsopvatting. Yanow wordt als exponent hiervan met nadruk genoemd (Van Hulst, 2008: 243). Van Hulst spreekt van een combinatie van een aanpak van 'cultuur als proces' en de interpretatieve opvatting. De probleemstelling luidde: *'Hoe geven actoren in gemeenten betekenis aan zaken waarmee zij zich geconfronteerd zien, van welke beelden van besturen maken zij gebruik en hoe gebruiken zij die beelden?'* (2008: 244).

Duidelijk zal zijn dat de doelstellingen van de onderzoeker en de probleemstelling leidend zijn voor de aanpak van de kennisvergaring. Daarbij speelt ook een zekere rol, zeker als de onderzoeker de eigen probleemstelling kan kiezen, met welke benadering een onderzoeker meer affiniteit heeft en op welk gebied de eigen professionaliteit ligt.

Breedtestudie en theorie

Positivistisch (kwantitatief) onderzoek heeft het risico van minder relevantie, stelden we in het voorgaande maar komt op het terrein van de bestuurskunde wel (schaars) voor. Een voorbeeld van een goede positivistische studie is *'Besluiten in uitvoering'* van René Torenvlied waarop hij in 1996 cum laude promoveerde. Een ander voorbeeld is een studie van Merel de Groot (2009 en 2010). Hier komt alleen de studie van De Groot aan bod.

Merel de Groot promoveerde in 2009 op een proefschrift met de volgende onderzoeksvraag: *'Wat zijn de democratische effecten van de Wet Dualisering Gemeentebestuur 2002 en hoe kunnen deze effecten worden verklaard?'* Op het eerste gezicht is dit geen irrelevante vraag.

Om een antwoord te kunnen geven is het nodig om de wetswijziging van de Gemeentewet te schetsen.

Vervolgens komt ze met de *centrale concepten* op de proppen. Dat zijn: responsiviteit en verantwoording in de context van de lokale representatieve democratie. De raad heeft zowel een interne als externe rol. Van raadsleden wordt in de externe rol verwacht dat ze zich inspanningen getroosten om responsief te zijn naar burgers. De interne rol verwijst naar de relatie tussen college van B&W en gemeenteraad. De promovenda diept ook de verantwoording uit. Dat laten we hier na.

De Groot gaat vervolgens een verwachting bezien: *niet de verwachting uit een theorie maar de verwachting van de (wets)hervormers*. Om het gedrag van raadsleden te kunnen verklaren maakt ze gebruik van theorie: het 'resourceful evaluative maximising'-model en de 'theorie van gepland gedrag' (zie ook De Groot, 2010).

Haar verkenning mondt uiteindelijk uit in vijf subvragen.

Aan de methode van onderzoek wijdt ze een apart hoofdstuk. Het blijkt dat in 1999 een vooronderzoek is uitgevoerd onder alle raadsleden uit 150 gemeenten in de vorm van een schriftelijke enquête en in 2007 een nameting.

Omdat de onderzoeker wil generaliseren naar alle gemeenten noem ik het een breedtestudie, niet te associëren met oppervlakkigheid.

Daarnaast vond een onderzoek onder griffiers plaats. Ook zijn andere datasets en gegevens geraadpleegd, waardoor het onderzoek kan worden aangeduid als gebruikmakend van *triangulatie*. Er is ook van meerdere analysetechnieken gebruik gemaakt.

Voor het gedragsmodel ging het om regressieanalyse. In de samenvatting van het onderzoek vallen woorden als 'hypothesen' en 'causale relaties'. In een artikel in Bestuurswetenschappen spreekt De Groot (2010) van *toetsing* van een gedragsmodel voor raadsleden.

Ergo, positivistisch onderzoek komt voor in de bestuurskunde. Maar nogmaals, dit is betrekkelijk schaars. Het proefschrift van de promotor van De Groot, Bas Denters (1987) is ook als zodanig te kwalificeren.

Zijn theorieën alleen een hulpmiddel?

Een theorie opstellen, is voor een wetenschappelijk onderzoeker zowel hulpmiddel als doel.

In het voorgaande is aangegeven dat een theorie als hulpmiddel nog wel eens voorhanden is. Studies naar dualisering (De Groot, 2010) en naar groepsdenken geven ook voorbeelden van een vruchtbaar gebruik van theorie voor onderzoek ('t Hart, De Jong en Korsten, 1991; Herweijer en Fraanje, 2009).

Soms is het kennisfonds echter beperkt. Een beperkt kennisfonds remt mogelijkheden om het onderzoek focus te geven en dan kan een onderzoeker proberen te stappen naar de interpretatieve benadering, in casu de *grounded theory*-approach (zie verderop) of zal de onderzoeker een *tussenpositie* kiezen, zoals Willemse laat zien.

Theorievorming is ook doel. In de zuiver positivistische traditie worden bevestigde hypothesen toegevoegd aan het kennisfonds en in de interpretatieve benadering worden verwachtingen die uitkomen toegevoegd.

Een voorbeeld kan dit verder verduidelijken. Als er onderzoek gedaan is naar bij voorbeeld gemeentelijke bestuurskracht dan weten we wellicht bij de start van het onderzoek al iets over de definitie van bestuurskracht, in welk verband overheden of onderzoekers bestuurskracht gebruikten en gebruiken, hoe je bestuurskracht kunt meten, en of bestuurskracht van kleine gemeenten verschilt of niet verschilt van grotere gemeenten.

Maar het onderzoek levert misschien ook nieuwe bevindingen op en zo mogelijk plaats je die weer in het bestaande kennisfonds of confronteert ze ermee.

Dat kan ertoe leiden dat iets wat eerder bekend was nu herzien moet worden of genuanceerd of dat wat bekend was voor gebied a nu ook geldt voor domein b en c. We zien dan ook op het einde van een proefschrift vaak een hoofdstuk 'discussie' of 'reflectie'. Het onderzoek van Klaas Abma maakt duidelijk dat de beperkte definitie van bestuurskracht in de bestaande bestuurskrachtmetingen volgens bepaalde bestuurskundigen die de verrichte studies bekeken, zou moeten evolueren naar een bredere opvatting: van bestuurscentrisme naar 'governance'; van bestuurskracht naar kracht van de samenleving.

Vergelijk ook het proefschriftonderzoek van Jean Schutgens uit 2014 naar visitaties in drie sectoren.

Discussie: weg van 'grand theory', naar gefundeerde theorie?

Een theorie kan als vertrekpunt of doel een minitheorie zijn (waarover verderop meer) of een geheel van empirische generalisaties, zeg maar een samenraapsel van alles wat we op een geldige en betrouwbare wijze empirisch aan de weet zijn gekomen over een onderwerp. Of zelfs meer: een volgroeide theorie? Waarom?

Omdat *de ambitie* moet zijn om te komen tot een theorie, op te vatten als een *samenhangend* en *consistent* geheel van hypothesen of verwachtingen. A.D. de Groot zei het al. Een theorie biedt een verband tussen uitspraken over verschijnselen en over relaties tussen verschijnselen. En wel een *consistent* verband.

Denk maar aan de theorievorming over weer. Als er bevestigde hypothesen bestaan over hoge- en lagedrukgebieden en botsingen daarvan (etc.) dan kunnen

we aannemen dat hierover een samenhangend geheel te maken is ten behoeve van een boek over 'wat we weten over weer'.

Maar durft iedereen bij het starten van een wetenschappelijk onderzoek al uit te gaan van een dergelijke theorie? En is die er meestal al? Lang niet altijd. Wat zeg ik: 'vaak niet'. Onderzoekers durven niet goed.

Kan het dan nog anders?

In de jaren zeventig ontstond een discussie over de kloof tussen theorie en empirie. Glaser & Strauss hebben dit onderwerp van de kloof tussen theorie en empirie aan de orde gesteld in hun boek over de zgn. '*grounded theory*'. De titel van hun boek luidt '*De ontwikkeling van gefundeerde theorie*' (1976). Sommige methodologen duiden deze aanpak ook wel als *de gt-benadering* (Swanborn, 1985).

Glaser & Strauss stellen dat pogingen om de kloof te overbruggen zich voornamelijk gericht hebben op de verbetering van methoden om theorie in de vorm van *hypothesen te toetsen*. Die pogingen om aan de onderzoekskant verder te komen in het verkleinen of dichten van de kloof (vooral via kwantitatief onderzoek) zijn in hun ogen niet onverdienstelijk geweest – hypothesen toetsen blijft nuttig werk - maar vanuit de theoretische kant van de kloof ligt dat veel moeilijker. In de ogen van veel onderzoekers is theorie vaak '*grand theory*' waardoor veel onderzoekers theorie verafschuwen of als nauwelijks relevant beschouwen voor hun onderzoek. Het boek van Glaser & Strauss richt zich erop om het vermogen van sociale wetenschappers om theorie te ontwikkelen die relevant *zal* zijn voor hun onderzoek, te vergroten. Men hoeft geen genie te zijn om zinvolle theorie te ontwikkelen, menen zij. Aha, er is hoop voor wie niet durft.

Volgen de beide auteurs moeten onderzoekers dan in eerste instantie wat wegblijven bij de ambitie van 'toetsen' (1976: 8). Glaser & Strauss besteden met hun *gt-benadering* meer aandacht aan het *ontwikkelen* van theorie dan van toetsen. Zij gaan in op het funderen van theorie in onderzoek zelf, vanuit de gegevens zelf zoals ze het zeggen. Vanuit het materiaal zelf kan een theorie oprijzen, zagezegd.

Moet de *gt-benadering* nu geplaatst worden in explorerend kader of gezien worden als een complete alternatieve methodologie? Hoogleraar Peter Swanborn stelt die vraag in 1985 maar verwerpt beide mogelijkheden. Hij heeft veel kritiek op de *gt-benadering*.

Fred Wester (1984) heeft in zijn dissertatie geprobeerd de *gt-procedure* tot in detail te omschrijven. Veel accent komt dan te liggen op de verantwoording van de gevolgde procedures: het expliciteren van denkstappen en voorlopige resultaten, etc. .

Daaruit maakt Peter Swanborn (1985: 192) op dat een dichotomie van exploratie-toetsen wel erg versimpelend is. Zijn eerste kritiek op de *gt-benadering* is dat *de controleerbaarheid* van de onderzoeks aanpak die gebaseerd is op *gt* gering is (1985: 193). Dit is een enorme zwakte. Bovendien wordt bijna alles wat een onderzoeker inbrengt als data beschouwd. Dat is een tweede kritiek.

Een derde kritiek luidt dat het product van door *gt* geïnspireerd onderzoek in rapportages nauwelijks of niet is aan te treffen (Swanborn, 1985: 193). De *grounded theory-approach* brengt dus niet wat die vanuit de pretenties van Glaser en Strauss moet brengen.

Zelfs *gt* als exploratief onderzoek opvatten, valt Swanborn tegen.

Volgens Fred Wester (1984: 159) is een belangrijke zwakte van gt dat deze benadering het primaat claimt van theorie in *alle* fasen van het onderzoek. Dat is een veel te grote ambitie, een overschatting van de pretenties die men met theorie kan hebben, meent hij. Swanborn (1985: 194) sluit zich daarbij aan. Gt kan hoogstens een rol vervullen om te komen tot begrippen en beschrijvend, illustratief onderzoek te doen. Beleidsconsequenties komen vanuit de gt-aanpak vrijwel nooit in beeld (1985: 195).

Het overzien van wie met gt (in de sociale wetenschappen) te werk is gegaan, levert overigens de conclusie op dat vele van deze onderzoekers verschijnselen in het centrum van onderzoek hebben geplaatst die tot dan weinig aandacht kregen, zoals overlijdensprocessen.

Tot zover de gefundeerde theoriebenadering die ik ingevolge de genoemde kritiek niet beschouw als een (zonder meer) erg heilzame weg. De werkwijzen zijn te ongedisciplineerd. Maar er zijn wel proefschriften op het terrein van de bestuurskunde verschenen die op onderdelen iets hebben van de gt-aanpak. Ze zijn net op of over de streep en vrijwel nooit geniaal. De redenen zijn genoemd. Ben ik te somber?

Ik heb nog eens gekeken naar wat Piet Verschuren en Hans Doorewaard, beiden verbonden aan de Radbouduniversiteit, er recenter, in 2007, over zeggen. Ik heb met deze oud-collega's gesproken. Zij zien de gt-benadering als een benadering met de volgende kenmerken;

- Een zoekende, op 'Verstehen' gerichte houding van de onderzoeker.
- Een voortdurend onderling en met elkaar vergelijken van empirische gegevens en theoretische concepten. De beide auteurs geven hier allerlei voorbeelden van (2007: 195-196).
- Een zorgvuldige en consequente toepassing van (...) nader aan te geven procedures en technieken (2007: 192).

Deze beide auteurs zijn positiever dan Swanborn enkele decennia terug.

'De gefundeerde theoriebenadering is vooral geschikt als men een theorie wil ontwikkelen op een nieuw nog niet of weinig onderzocht terrein. Favoriet daarbij is dat men niet zozeer streeft naar abstracte, maar naar dicht bij de empirie staande theorieën.'

'Ook is deze strategie bruikbaar bij het uitwerken van onderdelen van de vraagstelling. Regelmatig komt het voor dat een onderzoeker op onderdelen geconfronteerd wordt met onvoldoende uitgewerkte theoretische concepten. Door nu- zij het op beperkte schaal -gebruik te maken van de procedures en technieken van de gefundeerde theoriebenadering, is de onderzoeker in deze gevallen in staat om de vraagstelling op wetenschappelijke wijze verder uit te werken' (2007: 200).

Een kanttekening: de beleidstheorie uit de praktijk

Een ander antwoord op de kloof tussen theorie en empirie dan de gefundeerde theoriebenadering gaat ervan uit om eens wat beter te kijken naar *gradaties* in theorievorming. Zelden is een betekenisvolle '*grand theory*' uitgangspunt voor onderzoek (zoals Robert Merton al zei) en een onderzoek mondt ook nooit uit in een '*grand theory*' maar wat is dat andere dan? Voor ik daar op in ga, eerst iets over de *beleidstheorie achter beleid*. Kan dat ook een meer bestuurskundig relevant alternatief zijn?

Kun je misschien ook een hulpmiddel als uitgangspunt voor onderzoek vinden in de praktijk van het openbaar bestuur om je onderzoek 'theoretisch' te richten met verwachtingen? Ja die mogelijkheid is er, maar die zal vaak niet bijdragen aan de theoretische kennisontwikkeling maar wel beleidsrelevant zijn. Ig Snellen en Andries Hoogerwerf, beiden gezamenlijk in 2014 winnaar geworden van de Van de Spiegelprijs voor hun oeuvre, maakten ons dat duidelijk in tal van beschouwingen. Er zijn wel enkele Twentse dissertaties verschenen die vanuit een beleidstheoretische reconstructie vertrokken (zie ook artikelen hierover in de tijdschriften *Beleid en Maatschappij* en *Bestuurswetenschappen*; o.a. van Fleurke en Pröpper).

Het vertrekpunt voor de redenering is dan: achter een specifiek beleid zit vaak een geheel van veronderstellingen over oorzaken en gevolgen van een verschijnsel en het bereiken van doelstellingen en de rol van middelen in een bepaalde tijd daarbij. We zeggen in de bestuurskunde 'achter elk beleid gaat een beleidstheorie schuil'. Een fictief voorbeeld.

Een kabinet dat een bepaald vreemdelingenbeleid voert, wil wellicht bereiken dat de toestroom van anderen dan 'echte' vluchtelingen tegengehouden wordt of minder wordt, en de toestroom aan specifieke regels is gebonden. Deze aanpak zal mogelijk uitgewerkt worden in de vorm van een *doelboom*, een hiërarchie van doelstellingen (Snellen, 1982). Over de uitwerking van doelstellingen en middelen zijn tal van veronderstellingen te formuleren. In geval van bestaand beleid is dan sprake van een van wat genoemd wordt 'een beleidstheorie uit de praktijk'.

Naar een dergelijke beleidstheorie is dus onderzoek te doen. Maar dan wordt 'theorie' in geheel andere zin gebruikt dan A.D. de Groot doet. Snellen (1982) acht dergelijk onderzoek overigens heel zinnig.

Variatie in theorie: van klein naar groter

Ik kom nu bij typen theorie. Theorievorming bestaat in maten en soorten: variatie op een continuüm van minimaal tot maximaal. Ik volg hier een indeling van Ig Snellen (1982).

In zijn opvatting is een theorie *niet* noodzakelijk meer dan een geheel van empirische generalisaties, zeg maar een samenraapsel van alles wat we op een geldige en betrouwbare wijze empirisch aan de weet zijn gekomen over een onderwerp. Snellen ziet theorie als 'in den beginne' iets kleins maar acht ook iets groters mogelijk. In zijn opvatting kun je een theorie al een theorie noemen die volgens de strenge De Groot nog geen theorie is.

We beginnen met een heel lichte vorm van theoretisering.

1 Een *onderbouwde begripsbepaling* is in de ogen van Snellen een *miniaturtheorie*. Stel de vraag: wat is kindermisbruik? Dan gaat het om een *conceptueel onderzoek* naar wat de literatuur zegt over wat misbruik is, welke verwante begrippen nationaal en internationaal in omloop zijn en wat de grenzen van het onaanvaardbare zijn (van misbruik).

Vaak zal het onderzoek betreffen op een nieuw terrein. Een ander begrip: wat is milieuvervuiling en welke soorten vervuiling bestaan?

Een onderling samenhangend geheel van begrippen noemen we een *taxonomie*. Een conceptueel onderzoek kan dus een taxonomisch onderzoek zijn.

Een onderzoek daarnaar is meestal *exploratief*. Dergelijk onderzoek reikt qua ambitie nog niet ver. Maar dergelijk onderzoek moet niet onderschat worden.

Wie een landenvergelijkend onderzoek doet naar de omvang van het ambtelijk apparaat in de vorm van het aantal ambtenaren in pakweg Polen, Griekenland, Spanje en Nederland zal *eerst* na moeten gaan wat in landen meegeteld wordt als ambtenaar en zal eventueel een typologie van ambtenaren moeten geven. Tellen medewerkers van zelfstandige bestuursorganen allemaal mee als ambtenaar, en daarmee alle ambtenaren die in Nederland werken bij onder meer het Kadaster, het Centraal Bureau Rijvaardigheidsbewijzen en bij universiteiten? (zie Derksen, Korsten en Bertrand, 1987).

Begripsonderzoek zou een opstap naar theorie kunnen opleveren voor zover een dergelijke exploratie als het ware al een 'dialog met de werkelijkheid' is. Dit onderzoek zou meer zicht moeten geven op verschijnselen die zich in een categorie laten plaatsen. Een enkel begrip lijkt nog geen theorie te impliceren of op te leveren, tenminste als we de uitspraak als 'Polen kent ambtenaren' als triviaal terzijde schuiven.

2 Een stap verder: *uitspraken als theorie*.

De uitspraak 'Nederland besteedt x procent van het nationaal inkomen aan ontwikkelings samenwerking' is een uitspraak over de werkelijkheid en daarmee een 'theoretje' dat zich leent voor onderzoek, meent Snellen (1982). Ander voorbeeld: Hoeveel uur slaap heeft een gehuwde Nederlandse volwassene van 30 jaar met een fulltime baan en twee kinderen van 4 en 8 gemiddeld per nacht nodig om fit te blijven?

Een dergelijk onderzoek is meestal *systematiserend* en *inventariserend* maar niet of nauwelijks *verklarend*. Voorbeeld: Wie zijn de milieuverontreinigers en wat zijn de kenmerken van actoren die meer dan anderen bijdragen aan milieuverontreiniging?

Voor de duidelijkheid wordt hier opgemerkt dat als we zouden uitgaan van De Groot de gegeven niveaus 1 en 2 nog niet als theorie zouden zijn te beschouwen maar als voorwerk.

3 Op de schaal van minimale naar maximale theorie is volgens Snellen de volgende stap '*de empirische generalisatie*'.

Een empirische generalisatie is doorgaans een beschrijving van de aard en het voorkomen van verschijnselen en/of de gevolgen daarvan. Denk aan het voorkomen van bepaalde typen kindermisbruik, waar dat misbruik voorkomt, hoe vaak, wie daar bij betrokken zijn, wat de gevolgen zijn en hoe je negatieve gevolgen tegen kunt gaan.

In een onderzoek wordt een kleine theorie met enkele begrippen gebruikt. Stel we zeggen als socioloog: *Volwassen Nederlanders zijn in 2010 gelukkiger dan in 1950*.

Dan moeten we niet alleen omschrijven wat volwassen Nederlanders zijn en wat geluk is maar ook operationaliseren. We kunnen afspreken dat volwassen Nederlanders mensen zijn ouder dan 18 jaar maar dan moet men opletten: was dat ook in 1950 in survey onderzoek al een gangbare praktijk?

En geluk moet vermoedelijk op basis van literatuurstudie uiteengelegd worden in onderdelen, zoals een geluksambitie, een geluksgevoel, blijdschapsgevoel, welvaartsgevoel, bestedingsniveau en algehele tevredenheid. Welke neemt men mee in de historische vergelijking? Een stap verder.....

Stel, u doet onderzoek naar geluk in Nederland in historisch én geografisch opzicht. U komt tot de vraag: *Is, doordat de welvaart in de periode 1950-2010 is gegroeid, het geluk onder Nederlanders ook toegenomen?*

Je kunt de lijn proberen te verdedigen: 'Ja gelukkiger geworden blijktens Omdat

Misschien formuleert u ook wel: 'Friezen zijn in 2010 gelukkiger dan overige Nederlanders'. Dat is (wellicht) een verwachte uitkomst.

Dan moet u die operationaliseren (hoe meet u dit?) en vooraf beredeneren waarom dat zo is. Misschien zegt: ja, van Friezen is bekend dat hun geluksverwachting lager is (neem ik hier even aan...). Daardoor bereiken ze eerder hun gewenst geluksgevoel waarmee ze tevreden zijn. Het is niet zo dat ze een hogere geluksambitie hebben en die ook meer gerealiseerd zien dan overige Nederlanders.

Een tekortkoming kan zijn dat *empirische generalisaties* nog steeds geen volledig samenhangend geheel van uitspraken opleveren (in termen van De Groot) en er nog tegenspraak in zit. Maar wellicht zijn al wel samenhangende brokstukken bijeen te leggen. Immers, wie zal kunnen zeggen dat we de situatie kunnen bereiken van een *volledig* samenhangend geheel van uitspraken?

4 Een vierde type theorie is *de volgroeide theorie*. Dan gaat het om een zeker geheel van samenhangende uitspraken. Dit type is op het continuüm van soorten theorievorming een meer 'rijk' type. Denk daarbij aan uitspraken over het weer. Over weer is heel veel bekend. Weerlieden spreken over hoge en lage drukgebieden, de betekenis van windrichtingen, turbulentie en de gevolgen van botsingen van hoge en lage drukgebieden voor de mate van bewolking, kans op onweer, regen etc.

Een volgroeide theorie zal bestaan uit aantal getoetste hypothesen en wellicht ook een aantal nog niet getoetste hypothesen omvatten. Maar als we nu kijken naar een prachtig boek als *'Inside Bureaucracy'* van Anthony Downs, dan valt op dat die een aantal wetten formuleert.

Een wet

Wat is een wet die gebaseerd is op onderzoek? Een wet is een algemeen geldende absolute regelmatigheid. Het gaat dan om verschijnselen die met grote waarschijnlijkheid in overheidsorganisaties voorkomen.

Zoals de economie *de wet van de afnemende meeropbrengst* kent, hier als voorbeeld genoemd, kent de bestuurskunde ook wetten. De wet van de beleidsaccumulatie is een voorbeeld. Die wet houdt in dat beleid groeit omdat bestaande beleid dat effectief is gewenst blijft (ook door andere overheden) en beleid dat niet effectief is correctie of aanpassing behoeft. In beide gevallen bestaat er druk op vergroting van het beleidsbudget.

De meerwaarde van een meer volwaardige (of volgroeide) theorie van type vier boven een empirische generalisatie, type drie, is volgens mij, mij baserend op Snellen en anderen:

- dat de volgroeide theorie grotere zekerheid verschaft in termen van waarschijnlijkheid over verdere uitspraken die je doet;
- dat de volgroeide theorie meer duidelijkheid geeft over en inzicht in de omstandigheden onder welke de generalisaties rond een verschijnsel gelden;
- dat de theorie meer (causale) verklaringen biedt en daarmee meer voorspellende mogelijkheden biedt voor het wel of niet optreden van (tijd- en plaatsgebonden) verschijnselen;
- dat de theorie niet alleen beschrijvende kracht heeft (wat is?) en verklarende kracht (waarom iets is?) heeft maar ook voorspellende (of iets eraan komt?) en conditionele kracht heeft (waartoe iets leidt?; onder welke voorwaarden?).

Hoeveel volgroeide theorie?

Je kunt wel de meerwaarde aangeven maar bestaat volgroeide theorieën echt? Robert King Merton (1957) sprak al van *'theories of the middle range'* als het hoogst haalbare op veel terreinen van sociaal-wetenschappelijk onderzoek.

Een theory of the middle range is een theorie *'die wat haar reikwijdte betreft het midden houdt tussen een algemene wetmatigheid en een tijd-ruimtelijk sterk gebonden uitspraak'* (Becker, 1979: 228).

Veel methodologen en anderen brengen nog een ander argument in ter relativering van de ambitie om te komen tot een volgroeide theorie. Ze stellen dat een volgroeide theorie over de mens en mensen (of bestuurders) eigenlijk *niet kan* bestaan omdat de wereld verandert en mensen reageren op onderzoeksresultaten die gepubliceerd worden. Die reactie kan inhouden dat mensen (en dus ook bestuurders, ambtenaren, lobbyisten, vakbondsleden, etc.) een bevinding van onderzoek in de toekomst bij voorbeeld trachten te vermijden of juist sneller proberen op te roepen.

Wie proefschriften overziet, komt tot de conclusie dat er feitelijk veel stappen gemaakt worden naar een volgroeide theorie? Ik heb meer dan 100 proefschriften vanaf 1970 op het gebied van openbaar bestuur geraadpleegd. Hoewel daar veel winnaars van de Van Poeljeprijs voor goede proefschriften onder zitten, is van een volgroeide theorie op het onderzochte gebied over het algemeen geen sprake. Wel zijn veel empirische generalisaties aan te treffen. Er blijft dus nog onderzoekswerk te doen.

Rijke theorieën, de koningstheorie

Er bestaan dan misschien nauwelijks volgroeide theorieën maar zijn er dan toch rijke en inspirerende theorieën? Binnen KNAW-kring is het *'multi-level governance'*-denken een tijd lang een oriëntatiepunt geweest voor het indienen van onderzoeksvorstellen (Bache & Flinders, 2004; Benz e.a., 2007; Schuppert & Zürn, 2008).

De wat oudere, verklarende *cultuurtheorie* van Thompson, Wildavsky e.a. wordt wel beschouwd als een *koningstheorie* omdat die veel gebruikt is door onderzoekers als bij voorbeeld Jan Eberg (dissertatie), Frank Hendriks (dissertatie), Herman van Gunsteren, Rob Hoppe en Christopher Hood (2000). Door sommigen is de cultuurtheorie verbonden met de *advocacy-coalition theory* (AFC-theorie) van Sabatier en Jenkins-Smith, zoals door Eberg in zijn proefschrift (zie Fenger, 2003).

Zijn er ook theorieën die wel een inspiratiebron zijn geweest maar intussen minder vaak tot uitgangspunt zijn genomen voor wetenschappelijk onderzoek? Ik meen van wel.

De *'public choice'-theorie* is in de periode 1970-1990 nogal eens gebruikt in onderzoek (van o.a. Denters, 1987) maar deze is intussen op zijn retour, evenals de *autopoiese* (zie o.a. artikelen van Van Twist, Schaap). Dat heeft lang niet altijd met wetenschappelijke noodzaak of wenselijkheid te maken maar soms gewoon met het niet vertrouwd zijn van een groep onderzoekers, of zelfs een nieuwe generatie, met een bepaalde theorie of theoretische richting.

Soms wordt een theoretische richting of theoriefragment overigens later herontdekt.

Hoe verhoudt een theorie zich tot de waarheid?

Een theorie staat niet los van bevindingen. Je bouwt een theorie op basis van veronderstellingen en bevindingen. En door steeds verder onderzoek te doen komen onderzoekers met nieuwe bevindingen en eventueel ook nieuwe veronderstellingen, zeg verwachtingen over uitkomsten van wat nog niet onderzocht is of maar beperkt. Dit is een cyclus die betrekking heeft op uitbreiding, bijstelling en dus ook op aanpassing van theorie en nooit eindigt.

Henk Becker (1979: 136) stelt in zijn boek *'Methodologie'* dat er *concurrerende theorieën* kunnen bestaan rond een verschijnsel of reeks verschijnselen. Meerdere waarheidsaanspraken zagezegd.

Kunnen twee of drie theorieën over een verschijnsel naast elkaar blijven bestaan? Dat is niet erg waarschijnlijk. Het toetsen door hypothesen te falsificeren kan duidelijkheid verschaffen en tot eliminatie van hypothesen leiden. *De wetenschap zeeft*. Een getoetste theorie zal een poging zijn om 'de waarheid te betrappen'.

De ene theorie kan ingeruild worden tegen de andere of opgaan in een andere. Maar bij de vervanging van de ene theorie door de andere, de betere, is de te vervangen theorie zelden of nooit geheel als onwaar ontmaskerd, meent de methodoloog Henk Becker (1979: 136).

Dat betekent dat wetenschap uiteindelijk te vergelijken is met een landkaart (Becker, 1979: 137). Er kunnen *niet* tegelijk meerdere landkaarten van een en hetzelfde landschap bestaan. Maar het is wel mogelijk om de landkaart van verschillende kanten te bekijken. Er kan bovendien een hoogtekaart bestaan, een wegen- en waterkaart, een politieke kaart. Zo gezien kan een atlas soorten landkaarten bieden.

Was er toch niet de postmodernistische relativering?

De veronderstelling achter veel methodologische beschouwingen is dat er een cyclus bestaat van onderzoek en theorievorming en verder onderzoek die wetenschappelijk verder brengt. Na enige tijd ontstaat soms bovendien een wisseling van *wetenschappelijk paradigma*. Dan treedt een wetenschappelijke revolutie op (Kuhn, 1970). Dan blijkt een bepaalde benadering 'uitgewerkt' omdat die bepaalde nieuwe verschijnselen niet of niet goed in de focus krijgt.

Postmodern gerichte wetenschappers zullen echter beweren dat er misschien niet veel progressie kan zitten in de wetenschappelijke cyclus van conceptualiseren, exploreren, inventariseren en toetsen omdat maar de vraag is hoe je kijkt en onderzoekt.

'In de Nederlandse bestuurskunde heeft de postmoderne filosofie voor een deel zijn doorwerking gekregen via geschriften die de praktijk van het openbaar bestuur beschouwen vanuit een sociaal-constructivistisch perspectief'. Dan is een organisatie, een beleid en politiek vooral een discursieve praktijk die met behulp van taal en *verhalen* wordt geconstrueerd of gereconstrueerd.

De onderzoekers die het sociaal-constructivisme aanhangen, zien betekenisconstructies als meervoudig en divergerend die in interacties veranderen (meer in: Nelissen, De Goede en Van Twist, 2004: 274).

Voorbeelden van onderzoekers in deze hoek: Van Twist (1994), Abma, Kensen (1999), Van Eeten (1997; 1999). Van Twist (1994) laat zien dat overheidsbestuurders nogal eens pogingen doen om tot vernieuwing te komen door een wisseling van jargon (of framing). Het noemt dat verbale vernieuwing.

Meerdere conceptuele benaderingen

Snellen (2007) geeft aan dat er binnen de bestuurskunde meerdere paradigma's bestaan. Hij zet ze naast elkaar. Een paradigma vat hij op als een *conceptuele lens*. Daarbij geeft hij het voorbeeld van Allison's studie naar de Cuba-crisis. Allison gebruikte achtereenvolgens drie lenzen om die crisis te begrijpen. Snellen is hiervan wel gecharmeerd.

Hij stelt:

'Hoe veelomvattender we de ontwikkelingen van ons onderzoeksobject willen verklaren, des ter meer "verklarende kracht" we kunnen ontleen aan het feit dat we verschillende conceptuele lenzen tegelijk gebruiken'.

Snellen voegt toe: *'Het gebruik van verschillende lenzen en modellen leidt tot extra "verklarende kracht" van onze theorieën'* (Snellen, 2006: 6; ook Snellen, 1999). Morgan (1986) werkt zo ook. Hij geeft een aantal conceptuele lenzen om te kijken naar organisaties.

Snellen (2007) noemt voor de bestuurskunde de volgende paradigma's:

- 1) Het openbaar bestuur als gehoorzaam-onderdanig instrument van de politiek;
- 2) Het openbaar bestuur als beleidsproductiesysteem;
- 3) Het 'vraag en aanbod'-paradigma van het openbaar bestuur;
- 4) Het modernistisch paradigma (het openbaar bestuur als verwetenschappelijking van de politiek);
- 5) Het openbaar bestuur als multirationeel perspectief (het postmoderne paradigma).

Wie denkt dat er meer paradigma's zijn, kan de volgende boeken overdenken. Die geven wellicht toch meer domeinverdeling (theorie over bureaucratie, beleid, etc.) dan een alternatief paradigma. Bepaalde benaderingen uit navolgende lijstjes zitten overigens wel in het boek van Snellen, zoals 'public choice', 'new institutionalism' (Hendriks, 1996) en 'governance'.

Ook is te wijzen op theorievorming over chaos en complexiteit (Kiel, 1994; Teisman, 2005; Homan, 2005). Het denken in termen van complexiteit is tegenwoordig weer populair maar is voor velen niet weggelegd omdat ze onvoldoende vertrouwd zijn met de traditie en concepten op dit gebied.

Jan-Erik Lane (1993) komt in een boek uit 1993 *'The Public Sector'* met de volgende 'concepts, models and approaches':

- Concepts of bureaucracy;
- Public policy models;
- Implementation models;
- Models of public regulation';
- Public management, leadership and privatisation;
- The public choice approach;
- The new institutionalism;
- Efficiency, effectiveness and evaluation;
- Ethics and normative policy models.

Frederickson & Smith (2003) noemen in *'The Public Administration Primer'* uit 2003 de volgende theorieclusters:

- Theories of political control of bureaucracy;
- Theories of bureaucratic politics;
- Political institutional theory;
- Theories of public management;
- Postmodern theory;
- Decision theory
- Rational choice theory;
- Theories of governance.

Grenzen aan theorie?

Nu weer terug naar het meer grijpbare. Paradigma's, domeingebonden theorie, verwachtingen of hypothesen: hoe ver reiken die? De psycholoog Paul van Lange zegt:

'De waarheid is altijd groter dan het deel dat een theorie weet te pakken'

(Volkskrant, 26 11 2011).

Daar ben ik het mee eens. De waarheid is moeilijk geheel kenbaar. Je kunt proberen er zoveel mogelijk bij in de buurt te komen.

Wat brengt dan verder? Kan theorie praktisch zijn?

Niets zo praktisch als een goede theorie. Het bij elkaar brengen van theorie kan behulpzaam zijn bij tal van vraagstukken, zo blijkt uit het boek *'Thinking- Fast and Slow'* van Kahneman (2011). De volgende positie is daarom misschien te somber, namelijk dat het er veel van weg heeft dat het beste wat we in veel gevallen kunnen doen is de verschuivende problemen en uitdagingen op een steeds intelligentere manier bekijken. Nee, er zijn wel degelijk prescripties mogelijk, hier en daar.

Een voorbeeld van wat verder brengt, is de interdependentietheorie, een onderwerp waarmee onder meer de socioloog Berting zich bezig hield. Als personen een zekere mate van vrijgevigheid aan de dag leggen en daarmee meer doen voor een ander dan de ander voor hen, dan is dat heel belangrijk voor vertrouwensgroei of herstel in de samenleving en kan dat gegeven samenwerking sterk bevorderen. Aan die informatie heb je wat. Bijvoorbeeld als manager in een organisatie. Zet een premie op altruïstisch gedrag en premieer dat medewerkers problemen van collega's (mee) oplossen.

Samenvatting en voorlopige conclusies

De balans wordt opgemaakt. Wat betekent theorie voor een sociaal-wetenschappelijk onderzoeker? Moet een dergelijk onderzoeker, of meer specifiek een bestuurskundige,

gebruik maken van hypothesen of verwachtingen? Wie alle jaargangen van het tijdschrift *Bestuurskunde*, *Bestuurswetenschappen* of *Beleidswetenschap* doorleest, komt tot het inzicht dat artikelen slechts af en toe in termen van hypothesen gesteld worden. Daarentegen handelen juist heel veel artikelen in het tijdschrift *Gedrag en Organisatie*, waarin veel psychologen schrijven, over hypothesetoetsing. Maar daarmee is de kous nog niet af.

Een onderzoeker zal volgens de methodologische richtsnoeren zijn (of haar) onderzoek *focus* moeten geven (een perspectief kiezen) en een *locus* kiezen (een domein). Een onderzoeker die een onderzoek wil starten zal daarom, op basis van een voorlopige probleemstelling, het meest verwante kennisfonds ('body of knowledge' genoemd) raadplegen om te zien welke vragen al van een geldig en betrouwbaar antwoord zijn voorzien en welke theorie specifiek relevant is om de vragen uit zijn onderzoek mee te beantwoorden. Daarbij kan de bestuurskunde leentjebuurt spelen bij theorievorming uit de aspectwetenschappen. Wie de besluitvorming van een kabinet over drie kwesties wil bestuderen, kan bij voorbeeld terecht bij de theorie van de psycholoog Janis.

De onderzoeker zal bij die oriëntatie op het bestaande kennisfonds ook tal van onderzoeksopties bezien, zal de bevindingen – dus onderzoeksresultaten - ordenen en eventueel tekortkomingen en hiaten in verricht onderzoek vaststellen. Dat kan niet alleen op die manier maar ook door vanuit het kennisfonds veronderstellingen te formuleren over wat het eigen onderzoek kan opleveren.

De onderzoeker zal het niet altijd eenvoudig hebben om dit in beginsel creatieve werk te verrichten want er is meer niet dan wel onderzocht. Daarom zal de onderzoeker het hoofd moeten pijnigen wat hij nu echt wil en welke eventueel concurrerende of complementaire invalshoeken (denk aan de drie perspectieven van Allison of de 'images' van Morgan) voor zijn onderzoek relevant zijn.

Naar (theoretische) perspectieven kijken, impliceert het nagaan of sprake is van een samenhangend en consistent geheel van empirisch gefundeerde uitspraken en of - indien kwantitatief (generaliserend) onderzoek is verricht - getoetste hypothesen in het kennisfonds aanwezig zijn. Getoetste hypothesen vormen een onderdeel van het kennisfonds op een bepaald gebied en die kunnen bijdragen aan het formuleren van *nieuwe* hypothesen of verwachtingen voor vervolgonderzoek. Zo is er een kennisfonds over de studie van onderdelen en aspecten van overheidsbeleid, bureaucratie en ambtelijke organisaties, over onderdelen van publiek management, over human resources management, veranderprocessen, etc. Binnen deze domeinen bestaan weer specifieke subdomeinen of aspecten. Elk kennisgebied kent dus wel een locus en een focus of meerdere foci. De focus verwijst naar de kijk op zaken. Een focus hoeft niet alleen domeingebonden te zijn, want er bestaan ook meer algemene theoretische perspectieven van bij voorbeeld de theorie over bureaupolitieke concurrentie, de principle agent-theorie, de 'public choice', 'policy dynamics', of chaos- of complexiteitstheorie?

Een onderzoeker zal zich niet alleen inhoudelijk oriënteren op focus en locus (Korsten en Toonen, 1988) maar misschien ook positie kiezen op het vlak van benaderingen van kennisvergarig. In de voetsporen van Haverland en Yanow zijn hier twee benaderingen als uitersten op een continuüm onderscheiden: de positivistische 'logica' en de interpretatieve 'logica'. De positivistische benadering in onderzoek wordt wel aangeduid als de kwantitatieve benadering en de interpretatieve als een meer kwalitatieve benadering. Dit onderscheid in kwantitatief en kwalitatief is weliswaar algemeen

aanvaard maar er valt niet te ontkennen dat er veel over geschreven en gediscussieerd is (onder meer door Lo Brunt en Frank Bovenkerk). In de praktijk zien we, zeker bij bestuurskundig onderzoek, vaak combinaties van een kwantitatieve en kwalitatieve aanpak. Lees de proefschriften op het vlak van bestuurskunde, die vanaf 1970 verschenen er maar op na.

Die combinatie van een kwantitatieve en kwalitatieve oriëntatie komen we wel tegen onder de vlag van breedte- en diepteonderzoek. Breedteonderzoek verwijst doorgaans naar een steekproefonderzoek met de pretentie van generalisatie naar een beeld van een populatie aan onderzoekseenheden (bijvoorbeeld de tevredenheid van Nederlandse burgers ouder dan 15 jaar met overheidsvoorzieningen). Diepteonderzoek, het woord zegt het al, zal vaak dieper willen ingaan op wat die tevredenheid inhoudt of die willen verklaren. In de praktijk zal daarom vaak de gevalstudie gekozen worden. Soms is dat de studie van één geval (bijv. de Oosterscheldewerken, de brug van Tiel, de Westerschelde-case, de Stopera, een vervoerbedrijf), soms van meerdere gevallen. Een vraag in een case study kan bij voorbeeld zijn: waarom werd het budget tijdens de totstandkoming van de Noord-Zuidlijn overschreden? In geval van een multiple case study wordt bijvoorbeeld nagegaan waarom de besluitvorming over stadhuizen in vijf gemeenten tot financiële overschrijdingen leidde.

Kwantitatief of kwalitatief? Het onderscheid tussen een positivistische en een interpretatieve benadering is, wetenschapsfilosofisch gezien, misschien toch wat fundamenteeler dan een onderscheid in een kwantitatieve of een kwalitatieve benadering. Hoe dit ook zij, vanuit de beide benaderingen wordt wat verschillend aangekeken tegen wat theorie is en hoe die kan groeien. De positivistische benadering vertrekt zoveel mogelijk vanuit getoetste hypothesen en wil via het toetsen nieuwe hypothesen toe- en afvoeren. De onderzoeker uit de interpretatieve benadering zal *veelal minder* tevreden zijn met wat er aan theorie ligt. Theorievorming blijft wel doel maar de interpretatieven zullen eerder vanuit hun vraagstelling en relevantiestreven teleurgesteld zijn in de beschikbaarheid van relevante theorie en meer oog hebben voor concepten of opvattingen zoals ze 'in het veld' (de samenleving, groepen, organisaties) leven. De interpretatieven zullen eerder veronderstellingen in de vorm van een verwachting ('hunches') gieten en niet in een hypothesevorm. Ze zullen ook eerder gebruik maken van andere waarnemingsmethoden dan een survey en interesse hebben voor observatie of andere methoden. Denk maar eens aan een (kwalitatief) onderzoek naar abortus op basis van brieven van vrouwen waarin verzoeken om abortus worden omschreven.

Wie wil bijdragen aan de ontwikkeling van de bestuurskunde zal positie moeten kiezen. Feitelijk blijken zowel voorbeelden te vinden van onderzoekers die met een proefschriftonderzoek in de positivistische traditie staan als in de interpretatieve traditie. De Groot en Van Hulst zijn hier voorbeelden: De Groot van het positivisme en Van Hulst van de interpretatieve scope. Merel de Groot wilde met haar proefschrift uitspraken doen over de gevolgen van de dualiseringswet in alle gemeenten, in het bijzonder over gedrag van raadsleden, terwijl Merlijn van Hulst een multiple case study verrichte naar de bestuurscultuur van vier gemeentelijke organisaties en hun bestuur.

Leiden deze inzichten niet tot een te rooskleurig beeld van het vasthouden aan methodologische regels en het maken van een rationele keuze uit benaderingen? Inderdaad. De werkelijkheid van het doen van onderzoek is dat er op tal van vlakken keuzen moeten worden gemaakt waarvoor de methodologie van onderzoek geen richtlijnen geeft hoe daarmee om te gaan. Daar is aandacht aan besteed door Derksen,

Korsten en Bertrand in hun boek *'De praktijk van onderzoek'* (1988). Bovendien verschillen onderzoekers in expertise. De ene onderzoeker is meer geschikt voor een interpretatieve benadering en de ander voor een meer positivistische.

Een punt wordt hier nader uitgelicht. In werkelijkheid kan een onderzoeker zelden vertrekken vanuit een relevante volgroeide theorie. Een onderzoeker moet zich behelpen. Dat kan door er oog voor te hebben dat theorie in elk geval in vier vormen voorkomt:

- als miniatuurtheorie over een concept,
- als set uitspraken,
- als empirische generalisatie,
- of als volgroeide theorie (theories of the middle range?).

Een onderzoeker zal daarom nogal eens 'imperfecter' het onderzoek opstarten of uitwerken dan de suggestie is op basis van een uitwerking van getoetste hypothesen in een positivistische traditie of verwachtingen in een interpretatieve aanpak. In bijzondere gevallen zal een onderzoeker meer open starten. De grounded theory - aanpak is dan een optie met voor- en nadelen. Een gt-aanpak vergt veel verantwoording en het product is niet altijd duidelijk. Op de gt-benadering is kritiek geuit.

In de bestuurskunde volgen onderzoekers zelden expliciet die gt-aanpak maar bevinden ze zich toch vanuit een bepaalde probleemstelling en case study-aanpak in het middengebied tussen positieve en interpretatieve benadering. Ze combineren niet zelden een kwantitatieve met een meer kwalitatieve aanpak. Willemse laat zien dat het mogelijk is vanuit de literatuur te komen tot wat hij noemt hypothesen (hij zou misschien beter van 'verwachtingen' kunnen spreken) om na te gaan of hij die vanuit vier cases kan bevestigen of verwerpen. Een groot probleem bij de case study-aanpak is echter dat de generalisatiemogelijkheid van een steekproef naar een populatie doorgaans ontbreekt. Daar staat tegenover dat een theoretische generalisatie zoals Yin het noemt van case naar volgende case en weer volgende case het proberen waard is.

De conclusie kan niet anders zijn dat theorie een positieve rol kan en moet spelen in onderzoek maar tevens dat de aard van de rol afhangt van de beschikbare 'body of knowledge', het onderwerp, de probleemstelling en doelstelling van het onderzoek en alsmede van de professionele kwaliteiten van de onderzoeker en zijn creativiteit.

Discussie: een narratieve bestuurskunde?

Is nog discussie mogelijk over voorgaande beschouwing, bij voorbeeld over de twee benaderingen voor kennisvergaring, tussenvormen en het verschijnsel 'hypothese' en 'verwachting'?

- 1) Wie op de positivistische toer gaat, een element uit het voorgaande, ziet sociale wetenschappen teveel als *natuurwetenschappen* (Wagenaar en Steunenbergh, 1999: 211). Men kan dat verwijt relativeren maar het bestaat.
- 2) Een tweede kritiek luidt: 'Wetenschappelijke theorieën blijven vaak *te abstract*' (Akkerman en Torenvlied, 1997: 36).
- 3) Een derde kritiek is dat *bepaalde onderwerpen* zich niet (goed) ertoe lenen of nog niet om positivistisch theoriegestuurd of interpretatief aan te vliegen.
- 4) Een vierde kritiekpunt luidt dat door het gebruik van onderzoeksmethodologie *het verhaal* als voorheen gebruikelijke vorm van rapportage teloor zou zijn gegaan. Bestuurskundigen moeten erkennen dat zij van oudsher al verhalen vertellen

(Machiavelli). Het verhaal zou geschikt zijn om de bestuurspraktijk een spiegel voor te houden, mede omdat in de praktijk politici elkaar ook verhalen vertellen en dat aan burgers doen. Verhalen zorgen voor vernieuwing. De bestuurskunde zou niet alleen oog moeten hebben voor verhalen uit de politieke arena (partij- en verkiezingsprogramma's, regeerakkoorden, troonredes, miljoenennota's, etc.) maar ook veel meer oog moet hebben voor verhalen uit de beleids-, organisatie- en managementpraktijk (Hupe, 1996; Van Eeten e.a., 1996; Van Eeten, 1997). Beleid als 'fictie', zogezegd (Wagenaar, 1997). Wat wordt daarmee nog meer bedoeld?

Bestuurders staan voor de noodzaak om bij gebrekkige kennis toch te handelen. Deze kloof kunnen ze overbruggen door:

- niets te doen en een probleem door te schuiven naar de toekomst,
- door symbolisch beleid te omarmen (bij voorbeeld door een verkenningcommissie in te stellen),
- door beleidsexperimenten of spelsimulaties te proberen,
- door toch voor beleid te kiezen en 'die keuzen te gaan uitleggen',
- door in gesprek te gaan met burgers, groepen en organisaties (interactief beleid in de ongekende samenleving; Van Gunsteren en Ruyven, 1993) of
- door verhalen te vertellen en het debat aan te gaan.

Verhalen opstellen en vertellen, stelt ook in staat om met *onzekerheid* om te gaan. Die verhalen zijn bij voorbeeld verteld over wateroverlast en dijkversterking, als een soort strijd tussen goed en kwaad.

Michel van Eeten (1997) verrichtte een narratieve beleidsanalyse van de argumentaties pro en contra dijkversterking en legde zo de verlammende onzekerheid bloot, zoals hij het zegt.

Tineke Abma (2001) bekennt zich ook tot de *narratieve bestuurskunde*. Zij analyseerde de dialoog over de toekomst van de Nederlandse Luchtvaart Infrastructuur, ook wel bekend als het Schiphol-debat (zie ook Van Eeten, 1999). Er bleek sprake van *fixatie* doordat twee concurrerende verhalen bevestigd werden.

Joost Tennekes (2005) gaf een overzicht van discoursen op het vlak van ontwikkelingsbeleid in Nederland en Duitsland.

Vanuit de narratieve bestuurskunde kan gepoogd worden de bestaande verhalen te overstijgen met een *nieuw* verhaal als lonkend perspectief dat bijdraagt aan consensusvorming (Nelissen, De Goede en Van Twist, 2004: 255-282). Donald Schön & Martin Rein (1984) spreken in dit verband van bevordering van '*frame reflection*' en Frank Fischer (2003) spreekt van '*reframing public policy*' in de *deliberatieve democratie*.

Deze onderzoekers zijn dus sterk geïnteresseerd in interactie met het bestuur en met bestuurders, in (het ontwerpen van) beleidsdynamiek en het verleggen van de beleidsagenda. Je ziet het ook aan gedrag van deze *bestuurskundige* onderzoekers en waar ze bij betrokken zijn. Vaak zijn dat opdrachten van ministeries en gaat het om participatie in overheidscommissies.

De kritiek op de postmodernisten (i.c. narratieven) is echter dat ze geen echt fundamenteel onderzoek doen maar op hun best intelligent commentator zijn, niet in vooruitgang van wetenschap geloven en zich onschendbaar wanen door kanttekeningen te plaatsen bij wat geldige en betrouwbare kennisvergaring is. De methodologie van Segers, De Groot en Becker achten ze sterk positivistisch gekleurd en bijdragen aan

teveel irrelevante (sociale) wetenschapsbeoefening. Zij plaatsen zich daarmee buiten de wetenschap, menen Akkerman en Torenvlied (1997: 36). Maar niet iedereen denkt daar zo over.

Narratief gerichte bestuurskundigen willen juist *spannende* wetenschapsbeoefening die uitmondt in - in leesbare stijl geschreven - analyses over relevante onderwerpen, zoals argumentaties in debatten; dat in plaats van 'droge, langdradige en uitgesproken saaie' rapportages (Akkerman en Torenvlied, 1997: 31). De producten moeten niet langer in niet-menselijke taal gevat worden. Het criterium 'spannend' komt in de methodologieboeken niet voor.....

Wat wordt nog meer bedoeld met 'een verhalende bestuurskunde'? De positivistische en interpretatieve benadering schieten tekort in het toelaten van 'verhalen', in aandacht voor bestuurlijke referentiepunten, producten, argumentaties en debatten. De betekenis van *narratieve bestuurskunde* moet versterkt worden (Van Eeten e.a., 1996). Auteurs als Van Eeten, Van Twist en Kalders (1996) hebben weinig tot niets op met hypothesen, zelfs niet met 'verwachtingen'; ook niet met de 'grounded theory'-benadering. Ze menen dat onder meer het opsporen van *vertelstrategieën* in verhalen, en van argumentaties waaronder maskerades, nuttig is want in de praktijk zorgen die verhalen voor veel politiek spektakel. Met verhalen wordt gepoogd vraagstukken te benaderen, elkaar te bestrijden, meerderheden te smeden, macht te ontwikkelen. Het werk van Edelman (symboliek in politiek), Roe (narratieve beleidsanalyse), Rein & Schön (policy as framing) en Hajer (beleid als verhaal) moet in deze optiek meer bestudeerd worden. Dat betekent meer aandacht voor politieke symboliek, politiek-bestuurlijke taal, 'framing' van beleid en 'discours analysis' (Korsten, 1988; Van Twist, 1993; Wagenaar, 1997; Hajer en Wagenaar, 2003; Fisscher, 2003). Leidt dit tot de teloorgang van het vakgebied? Wordt bestuurskunde dan niet te zeer een talige wetenschap voor vlotte verrassende schrijvers? Zij menen van niet; ik denk het ook niet. De 'narratieven' richten zich op *relevante* vraagstellingen die andere wetenschappers lieten liggen en dat is van grote betekenis.

Valt de betekenis van de narratieve tendens nog wat nader te illustreren? Het proefschrift '*Een sterk verhaal*' van Martijn van der Steen kan hier dienst doen. Het proefschrift handelt over vergrijzing en dan met name over de verhalen die politici vertellen over de toekomst en wat vergrijzing daarin betekent. '*Hoe heeft het toekomstbeeld over de vergrijzing geleid tot ingrepen in de verzorgingsstaat en aanpassing van het financieel beleid van de overheid?*' De onderzoeker maakt gebruik van de *discoursanalyse* (meer in Korsten en Leers, 2005).

Van der Steen brengt met die aanpak in kaart hoe kabinetten in de periode 2000 - 2007 spraken over toekomstige vergrijzing. Hij probeert de verhalen te verbinden met beleidswijzigingen. Daartoe wordt een precieze analyse gemaakt van beleidsnota's, miljoenennota's, troonredes en dergelijke. Ook worden de Kamerdebatten gezien. Daaruit worden verhalen van politici gehaald (of gereconstrueerd), dat wil zeggen standpunten, argumenten, redeneringen. Zichtbaar wordt hoe vergrijzing iets is dat aanvankelijk niet paste in het politieke gedachtegoed maar na verloop van tijd wordt 'ingepast' alsof er een puzzelstukje wordt vrijgemaakt om iets in te passen. Zo wordt door het kabinet-Balkenende II gesteld dat vergrijzing vereist dat Nederland nog in de tijd dat het kan schulden gaat aflossen. De oppositionele SP daarentegen vindt vergrijzing een overschat probleem, dat vooral los gezien moet worden van wat gebeurt, namelijk het - in de woorden van die partij - afbreken van de verzorgingsstaat. Rond 2005 worden de kabinetsverhalen over vergrijzing overigens minder somber. De kijk

verandert. De Miljoenennota voor 2006 zegt dat het ergste achter de rug is terwijl merkwaardig genoeg de feitelijke vergrijzing *nog helemaal geen* realiteit is, nog in de toekomst verscholen ligt. Politici vertellen dus verhalen aan zichzelf, aan anderen. Vergrijzing is in de verhalen verwerkt (in de vorm van een vermenging van feiten, fictie en waarden) en hier en daar als *schrikbeeld* gebruikt, of neutraler als *legitimatie*, om allerlei beleid erdoor te jagen dat er niet allemaal even veel verband mee hield.

Het proefschrift van Van der Steen bevat geen hypothesen en nauwelijks cijfers. Het maakt vooral aan de hand van documentanalyse duidelijk dat de narratieve analyse bepaalde vraagstukken kan verhelderen en posities kan beschrijven die via een positivistische of interpretatieve benadering minder of helemaal niet in beeld kunnen komen.

De *voorspellende of prescriptieve betekenis* van deze studie lijkt echter beperkt. Wat je overhoudt, is een duidelijk beeld hoe politieke manipulatie en opportunisme ertoe kunnen leiden om de bevolking rijp te maken voor aanvaarding van beslissingen die niet of weinig of slechts zeer indirect met een vergrijzingscrisis te maken hebben. Zo zal de eurocrisis ook aangegrepen worden. Het volk is af en toe lastig. Het is blijkbaar nodig..... Toch een voorspelling?

Het proefschrift is zeker de moeite van het lezen volop waard.

Is de narratieve vorm van kennisvergaring heilig?

De volgende kritische kanttekeningen zijn bij 'de narratieve bestuurskunde als ambitie' te plaatsen.

- 1) De narratieven doen te weinig fundamenteel onderzoek. Dat is geen inherente tekortkoming maar lijkt wel voort te komen uit de interesse van een aantal beoefenaren.
- 2) De narratieven omschrijven niet duidelijk wat ze onder een verhaal verstaan. Ze lijken een 'verhaal' heel breed op te vatten. Het kan een sprookje zijn of een reconstructie van een werkelijke gebeurtenis(senreeks) of een (andere) moraliserende tekst.
- 3) Er moet een onderscheid gemaakt worden in verhalen als empirisch subject (het bestuderen van verhalen van bestuurders) en verhalen vertellen als methode (de bestuurskunde beoefenen door een verhaal te vertellen). Hiermee hangt het onderscheid samen in enerzijds een verhaal als manier van verslaglegging en anderzijds een verhaal als inspirerende vertelling.
- 4) Auteurs als Abma (1996) en Frissen (1996) verwerpen openlijk de heersende sociaal-wetenschappelijke methodologie. Onderzoek en onderzoeksrapportages moeten echter controleerbaar en reproduceerbaar zijn en systematiek kennen. Maar wat is nu precies de methode die tot twee, drie of vier frames of discoursen leidt, bijvoorbeeld in de studie van Willemijn Dicke (2000, 2001) naar watermanagement, van Joost Tennekes (2005) naar ontwikkelingsbeleid en van Martijn van der Steen (2009) naar vergrijzing? Dat is niet echt duidelijk, zo blijkt uit discussie met lezers van deze boeken.
- 5) De narratieve bestuurskunde is sterk op het punt van het streven naar originele vraagstellingen, relevante analyses, van leesbare geschriften, het slaan van een brug naar de bestuurspraktijk maar betrekkelijk zwak op het punt van

kwaliteitsbeoordeling (wat is een deugdelijk verhaal?) en prescriptie (wat te doen?). Gelukkig blijken degenen die weinig ophebben met methodologie in de praktijk toch wel eisen te stellen aan proefschriftonderzoek. Dat is een paradox. De rechterhand doet wat anders dan de linkerhand zegt dat de rechterhand zal doen.

Verbinding?

Is theoretisch-empirisch onderzoek toch niet te verzoenen met analyse van 'verhalen'? Sommigen menen dat hier wel mogelijkheden liggen (Lieshout, 1987). Het proefschrift van Jacco Berveling (1994) is als geslaagd voorbeeld te noemen. Hij past een wiskundig besluitvormingsmodel toe bij de analyse van de totstandkoming van raadsbesluiten op twee beleidsterreinen van de gemeente Amsterdam. Het model wordt geoperationaliseerd en toegepast, zelfs op een 'spannende manier', met verhalen (Akkerman & Torenvlied, 1997: 36).

Dit argument zal de 'narratieven' echter niet overtuigen. Ze zullen niks tegen wiskunde hebben maar een ander vertrekpunt kiezen. En ze bepleiten dat bestuurskunde pluriform moet blijven. Laat het allemaal maar toe..... Het wetenschappelijk forum zal op den duur wel zeven.

Wie internationaal wil publiceren, komt voorlopig echter niet veel verder met narratieve wetenschapsbeoefening want de beschouwingen zijn vaak nationaal of lokaal. Er is nog werk aan de winkel!

Literatuur

- Aardema, H., W. Derksen, M. Herweijer en P. de Jong (red.), *Meerwaarde van de bestuurskunde*, Lemma, Den Haag, 2010.
- Abma, K., *Beoordelen van gemeenten*, Wolf Legal Publ., Nijmegen, 2012 (diss.).
- Abma, R., *Over de grenzen van disciplines – Plaatsbepaling van de sociale wetenschappen*, Vantilt, Nijmegen, 2011.
- Abma, T. en R. in 't Veld (red.), *Handboek beleidswetenschap*, Boom, Amsterdam, 2001.
- Abma, T., Variaties in beleidsevaluaties, in: *Bestuurskunde*, jrg. 6, 1997, nr. 2, pp. 77-89.
- Abma, T.A., Machtige verhalen. Over de rol van verhalen ter continuering en verandering van de professionele praktijk in een psychiatrisch ziekenhuis, in: *Beleid en Maatschappij*, 1997, nr. 1, pp. 21-32.
- Abma, T.A., Narratieve infrastructuur en fixaties in beleidsdialogen: de Schipholddiscussies als casus, in: *Beleid en Maatschappij*, jrg. 28, 2001, nr. 2, pp. 66-80.
- Akkerman, A. en R. Torenvlied, Er was eens? – Postmoderne bijdragen in de bestuurskunde: een reactie, in: *Bestuurskunde*, jrg. 6, 1997, nr. 1, pp. 30-38.
- Albinski, M. (red.), *Onderzoekstypen in de sociologie*, Van Gorcum, Assen, 1981.
- Alink, F., *Crisis als kans?*, Pallas Publ. 2006 (diss.).
- Allison, G. & Ph. Zelikow, *Essence of Decision – Explaining the Cuban Missile Crisis*, Longman, New York, 1999 (2e druk).
- Aquina, H.A., *Regeren in modderland – Verklaring en beoordeling van beleidsprocessen aan de hand van drie waterstaatkundige werken*, Kobra, Amsterdam, 1985.
- Bache, I. & M. Flinders (eds.), *Multi-level Governance*, Oxford University Press, Oxford, 2004.
- Becker, H.A., *Sociale methodologie*, Boom, Meppel, 1979.
- Bekkers, V.J.J.M., *Nieuwe vormen van sturing en informatisering*, Eburon, Delft, 1993 (diss.).
- Benz, A., S. Lütz, U. Schimank & G. Simonis (Hrsg.), *Handbuch Governance*, VS Verlag, Wiesbaden, 2007.
- Berveling, J., *Het stempel op de besluitvorming – Macht, invloed en besluitvorming op twee Amsterdamse beleidsterreinen*, Thesis, Amsterdam, 1994 (diss.).
- Bleijenbergh, I., H. Korzilius en J. Vennix (red.), *Voer voor methodologen – Een liber amicorum voor Piet Verschuren*, Lemma, Den Haag, 2009.
- Boesjes-Hommes, R.W., *De geldige operationalisering van begrippen*, Boom, Meppel, 1970 (diss.).
- Bolman, L.G. & T.E. Deal, *Reframing Organizations*, Jossey-Bass, San Francisco, 1991.
- Boskma, A. & M. Herweijer, Beleidseffectiviteit en case studies: een vergelijking van verschillende onderzoeksontwerpen, in: *Beleidswetenschap*, 1988, nr. 1, pp. 52-69.
- Bruinsma, G.J.N. en M.A. Zwanenburg (red.), *Methodologie voor bestuurskundigen – Stromingen en methoden*, Dick Coutinho, Muiderberg, 1992.
- Bryman, A., *Social Science Research Methods*, Oxford UP, Oxford, 2008 (6th edition)

- Butler, C., *Postmodernisme - De kortste introductie*, Winkler Prins/Het Spectrum, Utrecht, 2002.
- Camps, Th.W.A., *Het besloten concilie der deskundigen*, CSHOB, Lemma, Utrecht, 1995 (diss.).
- Denters, S.A.H., *Partijen, kiezers en gemeentelijk beleid*, UTWente, Enschede, 1987 (diss.).
- Derksen, W., A.F.A. Korsten & A.F.M. Bertrand (red.), *De praktijk van onderzoek*, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1988.
- Deth, J. van, Hypothesetoetsend onderzoek, in: Derksen, W., A.F.A. Korsten & A.F.M. Bertrand (red.), *De praktijk van onderzoek*, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1988, pp. 31-52.
- Dicke, W., *Bridges & Watersheds- A Narrative Analysis of Watermanagement in England, Wales and the Netherlands*, Aksant, Amsterdam, 2001 (diss.).
- Dicke, W., Narratieve analyse van de watersector, in: N.J.M. Nelissen e.a. (red.), *Bestuurlijk vermogen*, Coutinho, Bussum, 2000, pp. 77-103.
- Downs, A., *Inside Bureaucracy*, Little, Brown & Company, Boston, 1966.
- Drennan, L.T. & A.McConnell, *Risk and Crisis Management in the Public Sector*, Routledge, Londen, 2007.
- Eeten, M. van, *Dialogues of the Deaf*, Eburon, Delft, 1999 (diss.).
- Eeten, M.J.G. van, M.J.W. van Twist en P.R. Kalders, Verhalen vertellen – Van een narratieve bestuurskunde naar een postmoderne bestuurskunde?, in: *Bestuurskunde*, jrg. 5, 1996, nr. 4, pp. 168-189.
- Eeten, M.J.G. van, Sprookjes in rivierenland. Beleidsverhalen over wateroverlast en dijkversterking, in: *Beleid en Maatschappij*, 1997, nr. 1, pp. 32-44.
- Fenger, H.J.M., Over implementatie en beleidsverandering – ‘Policy Change and Learning’ van Paul Sabatier & Hank Jenkins-Smith, in: *Bestuurskunde*, jrg. 12, 2003, nr. 3, pp. 123-132.
- Ferlie, E., L. Lynn jr & C. Pollitt (eds.), *Handbook of Public Management*, Oxford UP, Oxford, 2005.
- Fischer, F., *Reframing Public Policy*, Oxford UP, Oxford, 2003.
- Fox, C.J. & H.T. Miller (eds.), *Postmodern Public Administration- Bureaucracy, Modernity and Postmodernity*, The University of Alabama Press, Tuscaloosa, 1995.
- Frederickson, H.G. & K.B. Smith, *The Public Administration Primer*, Westview Press, Boulder, 2003.
- Frissen, P.H.A., *De virtuele staat*, Academic Service, Schoonhoven, 1996.
- Gerritsen, E., *De slimme gemeente nader beschouwd*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2011 (diss.).
- Geul, A., *Pragmatisme en pragmatiek – Perspectieven op beleidsconstructie*, Lemma, Den Haag, 2006 (diss.).
- Geurts, J. & J. Vennix (red.), *Verkenningen in beleidsanalyse*, Kerckebosch, Zeist, 1989.
- Geurts, J., L. de Caluwé en W. Kleinlugtenburg, Spelsimulaties en onderzoek in de beleids- en organisatiewetenschappen, in: Bleijenbergh, I., H. Korzilius en J. Vennix (red.), *Voer voor methodologen – Een liber amicorum voor Piet Verschuren*, Lemma, Den Haag, 2009, pp. 77-91.
- Geurts, P., *Van probleem naar onderzoek*, Uitgeverij Coutinho, Bussum, 1999.
- Gibbons, J.R. & B. Reimer, *The Politics of Modernity*, Sage, Londen, 1999.
- Glaser, B.G. & A. Strauss, *De ontwikkeling van gefundeerde theorie*, Samsom, Alphen, 1976.
- Groot, A.D. de, *Methodologie*, Den Haag, 1961.
- Groot, M. de, *Democratic Effects of Institutional Reform in Local Government- The Case of the Dutch Local Government Act 2002*, Enschede, 2009 (diss.).
- Groot, M. de, Effecten van de Wet Dualisering Gemeentebestuur: de toetsing van een gedragsmodel voor raadsleden, in: *Bestuurswetenschappen*, jrg. 64, 2010, nr. 5, pp. 35-54.
- Gunsteren, H.R. van, en E.C.M. van Ruyven, De Ongekende Samenleving (DOS), een verkenning, in: *Beleid en Maatschappij*, 1993, nr. 3, pp. 114-125.
- Hajer, M. & d. Laws, Ordering through Discourse, in: Moran, M., M.Rein & R.E. Goodin (eds.), *The Oxford Handbook of Public Policy*, Oxford University Press, Oxford, 2006, pp. 251-269.
- Hajer, M. & H. Wagenaar (eds.), *Deliberative Policy Analysis*, Cambridge UP, Cambridge, 2003.
- Hajer, M., Discourscoalities in politiek en beleid, in: *Beleidswetenschap*, 1989, pp. 242-263.
- Hajer, M., *Politiek als vormgeving*, Vossius, Amsterdam, 2000 (oratie).
- Hakvoort, J.L.M., *Methoden en technieken van bestuurskundig onderzoek*, Eburon, Delft, 1995.
- Hart, P. ‘t, P. de Jong en A.F.A. Korsten (red.), *Groepsdenken in het openbaar bestuur*, Samsom, Alphen, 1991.
- Haverland, M. & D.Yanow, Hoe overleef ik discussies over bestuurskundig onderzoek?, in: *Bestuurskunde*, jrg. 19, 2010, nr. 4, pp. 87-95.
- Heffen, O. van, en F. van Vught, Mogelijkheden en moeilijkheden van cultuuronderzoek, in: Heffen, O. van, P.J. Klok en M. de Vries (red.), *Culturele dynamiek en beleidsontwikkeling in Nederland*, Van Gorcum, Assen, 1996.
- Helden, G.J. van, & S. Tillema, Naar een benchmarkingtheorie voor de publieke sector, in: *Tijdschrift voor Openbare Financiën*, jrg. 36, 2004, nr. 3, pp. 99-113.
- Helden, G.J., S. Tillema, M.M. Kuppens en J.W.C. Dekking, Werkt benchmarking bij waterschappen?, in: *Bestuurskunde*, jrg. 14, maart 2005, nr. 2, pp. 30-40.
- Hemerijck, A., Vier beleidsvragen, in: Bekkers, V. en A. Ringeling (red.), *Vragen over beleid*, Lemma, Utrecht, 2003, pp. 33-49.
- Hemerijck, A.C. en C.A. Hazeu, Werkt het, past het, mag het en hoort het? – De kernvragen van de beleidsvorming, toegepast op het milieubeleid, in: *Bestuurskunde*, jrg. 13, maart 2004, nr. 2, pp. 55-66.

Hendriks, F. en P.W. Tops, Interactieve beleidsvorming en betekenisverlening: interpretaties van een pluriforme praktijk, in: *Beleid en Maatschappij*, jrg. 28, 2001, nr. 2, pp. 106-120.

Hendriks, F., Bestuurskunde en 'New Institutionalism', in: *Bestuurskunde*, jrg. 5, 1996, nr. 5, pp. 217-225.

Herweijer, M. en M.J. Fraanje, Beslissen over herindeling en risico's van groupthink, in: *Bestuurswetenschappen*, jrg. 63, 2009, nr. 5, pp. 29-55.

Homan, Th., *Organisatiedynamica*, Sdu, Den Haag, 2005.

Hood, C., *The Art of the State*, Clarendon Press, Oxford, 2000.

Hout, W. en H. Pellikaan (red.), *Leren van onderzoek – Het onderzoeksproces en methodologische problemen in de sociale wetenschappen*, Boom, Meppel, 1995.

Huberts, L. en M. de Vries, Case studies en besluitvormingsonderzoek: mythen en mogelijkheden, in: Hart, P. 't, M. Metselaar en B. Verbeek (red.), *Publieke besluitvorming*, Vuga, Den Haag, 1995, pp. 57-84.

Huberts, L.W.J.C. en J. Kleinnijhuis (red.), *Methoden van invloedsanalyse*, Boom, Meppel, 1994.

Hulst, J.R., *De bestuurlijke vormgeving van regionale beleidsvoering*, Eburon, Delft, 2000.

Hulst, M. van, *Town Hall Tales – Culture as Storytelling in Local Government*, Eburon, Delft, 2008 (diss.).

Hupe, P.L., De hermeutische verleiding, in: *Beleid en Maatschappij*, 1997, nr. 1, pp. 44-51.

Hupe, P.L., Wetenschap als verhaal – Een inleiding in de postmoderne bestuurskunde, in: *Bestuurskunde*, jrg. 5, 1996, nr. 6, pp. 260-275.

Hutjes, J.M. en J.A. van Buuren, *De gevalsstudie*, Boom, Meppel, 1992.

Jun, J.S., *The Social Construction of Public Administration: Interpretative and Critical Perspectives*, SUNY Press, Albany, 2006.

Kahneman, D., *Thinking, fast and slow*, Pinguin Books, Londen, 2011.

Kensen, S., *Sturen op variatie – Sociale vernieuwing en de Deense variant als bronnen van inspiratie*, VNG Uitgeverij, Den Haag, 1999 (diss.).

Kiel, L.D., *Managing Chaos and complexity in Government – A New Paradigm for Managing Change, Innovation and Organizational Renewal*, Jossey-Bass, San Francisco, 1994.

Knaap, P. van der, A.F.A. Korsten, C.J.A.M. Termeer en M.J.W. van Twist (red.), *Trajectmanagement*, Lemma, Utrecht, 2004.

Koningsveld, H., *Het verschijnsel wetenschap*, Boom, Meppel, 1979 (4^e druk).

Korsten, A. en G. Leers, *Inspirerend leiderschap in de risicomaatschappij*, Lemma, Utrecht, 2005.

Korsten, A. en R. Hoppe, Van beleidswetenschap naar kennissamenleving – Voortgang, vooruitgang en achteruitgang in de beleidswetenschap, in: *Beleidswetenschap*, jrg. 20, 2006, nr. 4, pp. 34-72.

Korsten, A.F.A. & J. Kropman, *Participatie en politiek*, ITS, Nijmegen, 1977.

Korsten, A.F.A. en Th.A.J. Toonen (red.), *Bestuurskunde: hoofdfiguren en kernthema's*, Stenfert Kroese, Leiden, 1988.

Korsten, A.F.A., A.F.M. Bertrand, P. de Jong en J.M.L.M. Soeters (red.), *Internationaal-vergelijkend onderzoek*, Vuga, Den Haag, 1991.

Korsten, A.F.A., *Bestuurskunde als avontuur*, Kluwer, Deventer, 1988.

Korsten, A.F.A., *Grote klasse!- Op zoek naar excellente ambtenaren en leiderschap*, Beljon + Westerterp, 2005.

Korsten, A.F.A., *Het spraakmakende bestuur*, Vuga, Den Haag, 1979. (diss.)

Korsten, A.F.A., P. de Jong en C.J.M. Breed, *Regeren met programma's*, Lemma, Den Haag, 2010.

Kraan-Jetten, A. en J. Simonis, Theorievorming binnen de beleidswetenschappen: het kritisch-rationalistisch perspectief, in: *Beleid en Maatschappij*, 1986, nr. 1, pp. 40-53.

Kuhn, T.S., *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, Chicago, 1970.

Kuypers, G., *ABC van een onderzoeksopzet*, Coutinho, Muiderberg, 1992.

Lane, J.E., *The Public Sector- Concepts, Models and Approaches*, Sage, Londen, 1993.

Leemans, A. & K. Geers, *Doorbraak in het Oosterscheldebeleid*, Dick Coutinho, Muiderberg, 1983.

Leroy, P., I. Horlings en B. Arts, Het ontbrekende hoofdstuk. Theorie en samenleving als inspiratiebron voor een goede vraagstelling, in: Bleijenbergh, I., H. Korzilius en J. Vennix (red.), *Voer voor methodologen – Een liber amicorum voor Piet Verschuren*, Lemma, Den Haag, 2009, pp. 141-156.

Lieshout, R., Macht en waarheid- Een pleidooi voor en een beschouwing over de kansen op een empirische bestuurskunde, in: *Bestuurswetenschappen*, 1987, nr. 5, pp.324-337.

Lieverdink, H., *Collectieve besluiten, belangen en wetgeving*, UM, Maastricht, 1999 (diss.).

Lock, G.E., *Filosofie van de politieke wetenschappen*, Martinus Nijhoff, Leiden, 1987.

Marsh, D. & G. Stoker (eds.), *Theory and Methods in Political Science*, Palgrave MacMillan, Houndmills, 2002.

Maso, I. en A. Smaling, *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*, Boom, Meppel, 1998.

Merton, R.K., *Social Theory and Social Structure*, Glencoe, 1957.

Mol, N.P. en H.A.A. Verbon, *Neo-institutionele economie en openbaar bestuur*, Vuga, Den Haag, 1997.

Morgan, G., *Images of Organization*, Sage, Londen, 1986.

Nelissen, N.J.M., P. de Goede en M. van Twist, *Oog voor het openbaar bestuur – Een beknopte geschiedenis van de bestuurskunde*, Reed Business, Den Haag, 2004.

Otten, M., Balanceren tussen bestuurlijk vakmanschap en roekeloosheid: de bouw van de Stopera, in: Hart, P. 't, M. Metselaar en B. Verbeek (red.), *Publieke besluitvorming*, Vuga, Den Haag, 1995, pp. 331-359.

Otten, M.H.P., De Stopera – Een prototype van verstrikking?, in: *Bestuurskunde*, jrg. 3, 1994, nr. 3, pp. 86-95.

Oude Vrielink, M.J. en O. van Heffen, Aaron Wildavsky: van beleids criticus tot 'cultuur'-adept, in: *Bestuurskunde*, jrg. 9, oktober 2000, nr. 6, pp. 276-285.

Peters, K., *Verdeelde macht – Een onderzoek naar de invloed van rijksbesluitvorming in Nederland*, Boom, Amsterdam, 1999 (diss.).

Peters, V., De case studie, in: Wester, F., K. Renckstorf en P. Scheepers, *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap*, Kluwer, Alphen, 2006, pp. 615-677.

Peursen, C.A., *Filosofie van de wetenschappen*, Martinus Nijhoff, Leiden, 1986.

Pirsig, R.M., *Zen en de kunst van het motoronderhoud*, Contact, Amsterdam, 1978.

Popper, K., *De groei van kennis*, Boom, Meppel, 1978.

Popper, K., *The Logic of Scientific Discovery*, Londen, 1977.

Raaijmakers, S., Van een probleem een probleem maken. Methodologische reflecties op probleemanalyse, in: Bleijenbergh, I., H. Korzilius en J. Vennix (red.), *Voer voor methodologen – Een liber amicorum voor Piet Verschuren*, Lemma, Den Haag, 2009, pp. 157-173.

Rein, M., Reframing Problematic Policies, in: Moran, M., M.Rein & R.E. Goodin (eds.), *The Oxford Handbook of Public Policy*, Oxford University Press, Oxford, 2006, pp. 389-409.

Rihoux, B. & C.C.Ragin (eds.), *Configurational Comparative Methods – Qualitative Comparative Analysis (QCA) and Related Techniques*, Sage, Londen, 2009.

Roe, E., *Narrative Policy Analysis – Theory and Practice*, Duke University Press, Durham, 1994.

Rutgers, M.R., *Grondslagen van de bestuurskunde – Historie, begripsvorming en kennisintegratie*, Uitgeverij Coutinho, Bussum, 2004.

Rutgers, M.R., De argusogen van de bestuurskundige – Reële en irreële verwachtingen over de bestuurskunde, in: *Bestuurskunde*, 1995, nr. 5, pp. 192-201.

Rutgers, M.R., *Tussen fragmentatie en integratie – De bestuurskunde als kennisintegrerende wetenschap*, Eburon, Delft, 1993 (diss.).

Schnabel, P., Niet over de grens gekeken, in: *NRC*, 121006.

Schoenmaker, M., *Bestuurlijk gedonder*, Wolf, Nijmegen, 2011 (diss.).

Schön, D.A. & M. Rein, *Frame Reflection*, Basic Books, New York, 1984.

Schuppert, G.F. & M. Zürn (Hrsg.), *Governance in einer sich wandelnden Welt*, VS Verlag, Wiesbaden, 2008.

Schuyt, C.J.M., *Filosofie van de sociale wetenschappen*, Martinus Nijhoff, Leiden, 1986.

Segers, J.H.G., I. Snellen & A. Vissers (red.), *Stagnatie en herbezinning – Sociaal-wetenschappelijk onderzoek en beleid in de jaren '80*, IVA, Tilburg, 1982.

Segers, J.H.G., *Sociologische onderzoeksmethoden*, Van Gorcum, Assen, 1977 (2^e druk).

Smeets, S., 'Nieuwe kleren voor de keizer?' Causaliteit, complexiteit en 'noodzaak' van een constructivistische methodologie, Bleijenbergh, I., H. Korzilius en J. Vennix (red.), *Voer voor methodologen – Een liber amicorum voor Piet Verschuren*, Lemma, Den Haag, 2009, pp. 189-203.

Snellen, I.Th.M., Bestuurskunde in Nederland, in: *Beleid en Maatschappij*, jrg. 26, 1999, nr. 1, pp. 52-65.

Snellen, I.Th.M., *Grondslagen van de bestuurskunde – Een essay over haar paradigma's*, Lemma, Den Haag, 2007.

Snellen, I.Th.M., Rol en functie van theorie in beleidsgericht onderzoek, in: Segers, J.H.G., I. Snellen & A. Vissers (red.), *Stagnatie en herbezinning – Sociaal-wetenschappelijk onderzoek en beleid in de jaren '80*, IVA, Tilburg, 1982, pp. 29-57.

Steen, M. van der, *Een sterk verhaal – Een analyse van het discours over vergrijzing*, Lemma, Den Haag, 2009 (diss.).

Steunenbergh, B., J. de Vries en J.J.M.L. Soeters, Het neo-institutionalisme in de bestuurskunde, in: *Bestuurskunde*, jrg. 5, 1996, nr. 5, pp. 212-217.

Swanborn, P.G., *Case-study's- Wat, wanneer en hoe?*, Boom, Meppel, 1996.

Swanborn, P.G., De 'grounded theory' benadering in methodologisch perspectief, in: *Sociale wetenschappen*, jrg. 28, 1985, nr. 3, pp. 175-203.

Swanborn, P.G., *Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*, Boom, Meppel, 1981.

Teisman, G., *Publiek management op de grens van chaos en orde*, Academic Service/Sdu, Den Haag, 2005.

Teisman, G., Publieke besluitvorming tussen co-productie en stagnatie: het spel om Zestienhoven, in: Hart, P. 't, M. Metselaar en B. Verbeek (red.), *Publieke besluitvorming*, Vuga, Den Haag, 1995, pp. 149-170.

Tennekes, J., *Wat donoren zien in good governance – Discoursanalyse van het ontwikkelingsbeleid van Nederland en Duitsland*, UTwente, Enschede, 2005 (diss.).

Termeer, C.A.J.M., *Dynamiek en inertie rondom mestbeleid- Een studie naar veranderingsprocessen in het varkenshouderijnetwerk*, Vuga, Den Haag, 1993 (diss.).

Thiel, S. van, *Bestuurskundig onderzoek - Een methodologische inleiding*, Uitgeverij Coutinho, Bussum, 2007.

Tompkins, J.R., *Organization Theory and Public Management*, Thomson, Wadsworth, 2005.

- Torenvlied, R., *Besluiten in uitvoering*, Thesis, Amsterdam, 1996 (diss.).
- Twist, M.J.W. van, De beleidstheorie vanuit de wetenschapspraktijk: van 'hoe ver?' naar 'hoe verder?', in: *Beleidswetenschap*, jrg. 7, 1993, nr. 1, pp. 34-48.
- Twist, M.J.W. van, *Verbale vernieuwing – Aantekeningen over de kunst van de bestuurskunde*, Vuga, Den Haag, 1994 (diss.).
- Vennix, J. en E. Rouwette, Methodologie van praktijkgericht onderzoek: de 'vergeten' praktijksituatie, in: Bleijenbergh, I., H. Korzilius en J. Vennix (red.), *Voer voor methodologen – Een liber amicorum voor Piet Verschuren*, Lemma, Den Haag, 2009, pp. 203-217.
- Verschuren, P. & H. Doorewaard, *Het ontwerpen van een onderzoek*, Lemma, Utrecht, 2007.
- Verschuren, P., Prescription: its importance and prerequisites, in: *International Journal of Social Research Methodology*, vol. 3, 2000, no. 1, pp. 35-48.
- Verschuren, P., *Probleemanalyse in organisatie- en beleidsonderzoek*, Boom, Amsterdam, 2008.
- Verschuren, P.J.M., *De probleemstelling voor een onderzoek*, Het Spectrum, Utrecht, 1994 (5^e druk).
- Verschuren, P.J.M., Een adequate probleemstelling voor sociaal-wetenschappelijk praktijkgericht onderzoek, in: *Sociologische Gids*, 1995.
- Visser 't Hooft, H., *Filosofie van de rechtswetenschap*, Martinus Nijhoff, Leiden, 1988.
- Vries, G. de, *De ontwikkeling van wetenschap*, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1995 (3^e druk).
- Wagenaar, H. en B. Steunenbergh, De productie en kwaliteit van bestuurskundig onderzoek, in: *Beleid en Maatschappij*, jrg. 26, 1999, nr. 3, pp. 209-218.
- Wagenaar, H., Beleid als fictie: over de rol van verhalen in de bestuurlijke praktijk, in: *Beleid en Maatschappij*, 1997, nr. 1, pp. 7-21.
- Wester, F. en E. Hijmans, De kern van het casestudieonderzoek, in: Bleijenbergh, I., H. Korzilius en J. Vennix (red.), *Voer voor methodologen – Een liber amicorum voor Piet Verschuren*, Lemma, Den Haag, 2009, pp.217-233.
- Wester, F., K. Renckstorf & P. Scheepers (red.), *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap*, Kluwer, Alphen, 2006.
- Wester, F.P.J., *De gefundeerde theoriebenadering*, Nijmegen, 1984 (diss.).
- Westerheijden, D.F., *Schuiven in de Oosterschelde*, UTwente, Enschede, 1988 (diss.).
- White, J.D. & G.B. Adams, *Research in Public Administration*, Sage, Londen, 1994.
- Willemse, R., B&W-besluitvorming in diachronisch perspectief, in: *Bestuurswetenschappen*, jrg. 58, 2004, nr. 1, pp. 34-50.
- Willemse, R., Functioneel bestuur en B&W-besluitvorming. Onthechting of vervlechting?, in: *Bestuurswetenschappen*, jrg. 60, 2006, nr. 1, pp. 41-61.
- Willemse, R., *Het bestaansrecht van de gemeente*, Eburon, Delft, 2001 (diss.).
- Wippler, R., *Sociologie tussen empirie en theorie*, Thesis, Amsterdam, 1996.
- Yeager, S.J., Classic Methods in Public Administration Research, in: Rabin, J., W.B. Hildreth & G.J. Miller (eds.), *Handbook of Public Administration*, Taylor & Francis, Boca Raton, 2007, pp. 853-93.
- Yin, R.K. (ed.), *The Case Study Anthology*, Sage, Londen, 2004.
- Yin, R.K., *Applications of Case Study Research*, Sage, Londen, 2003.
- Yin, R.K., *Case Study Research – Design and Methods*, Sage, Londen, 1984.
- Zuurmond, A., *De infocratie – Een theoretische en empirische heroriëntatie op Weber's ideaaltype in het informatietijdperk*, Phaedrus, Delft, 1994 (diss.).
- Zwan, A. van der, en M. Noordegraaf, Onderzoek van een complexe casus – Een gemeentevervoerbedrijf als voorbeeld, in: *Bestuurskunde*, jrg. 7, 1998, nr. 2, pp. 62-74.

De auteur

Prof.dr. A. (Arno) F.A. Korsten is honorair hoogleraar Bestuurskunde van de lagere overheden aan de Faculteit Rechtsgeleerdheid, Universiteit Maastricht. Tevens emeritus hoogleraar Bedrijfs- en bestuurswetenschappen, in het bijzonder bestuurskunde aan de Open Universiteit. Lid van Verdienste van de Vereniging voor Bestuurskunde. Voormalig voorzitter van de OBOM, de Overleggroep Bestuurskundig Onderzoek en Methodologie.

E-mailadres: afa.korsten@planet.nl.